

Садриддин
Салим Бухорий

**БАҲОУДДИН
НАҚШБАНД
ЁҚИ ЕТТИ ПИР**

Тўлдирилган қайта нашр

САДРИДДИН САЛИМ БУХОРИЙ

БАҲОУДДИН НАҚШБАНД ЁКИ ЕТТИ ПИР

Тошкент
«Навруз»
2017

УЎК: 80.10.22
КБК: 83. (ЗЎЗБ)
Б 42

Садриддин Салим Бухорийнинг «Баҳоуддин Нақибанд ёки етти пир» китоби 1993 йилда ilk бор нашр қилинди. Муаллиф ушбу китобини 2009 йилда янги маълумотлар билан тўлдириб, чоп эттирди. Қўлингиздаги мазкур китоб эса Садриддин Салим Бухорийнинг хожагон-нақибандия тариқатига оид бошқа асарларидан олинган янги маълумотлардан фойдаланиб тўлдирилди ва қайта нашрга тайёрланди.

Тўлдирилган қайта нашрга тайёрловчилар:

**Самад Азимов, филология фанлари номзоди
Салоҳиддин Гадоев, Бухоро шаҳар
Хўжа Исмаи жомеъ масжиди имом хатиби**

Кириш сўзи муаллифи:

Самад Азимов, филология фанлари номзоди

Мусаввир:

Ш.Болтаев

ISBN 978-9943-381-75-9

© «Наврўз», 2017

КИРИШ СЎЗ

Неча асрлар давомида миллий қадриятларимиз ва халқимиз дунё қараши такомилида юксак маданият, маънавият ва маърифат булоғи ҳамда беқиёс ахлоқ-одоб мактаби бўлиб келган хожгон-нақшбандия тариқати борасидаги халқимизнинг саводхонлиги йўқ даражага тушиб қолган бир даврда таниқли тасаввуфшунос олим Садриддин Салим Бухорий “Баҳоуддин Нақшбанд ёки етти пир” рисоласини нашрга тайёрлади. Бу рисола 1993 йилда илк бор чоп этилди. Бу мўжазгина китобча орқали у биринчилардан бўлиб бу таълимотнинг моҳияти, вазифаси, гоя ва мақсади, тарбиявий кўрсатмалари нималардан иборат эканлигини, етти пири комиллар кимлар эканлигини халқимизга таништирди.

Хожгон-нақшбандия тариқати асосчилари: Абдулхолиқ Гиждувонийдан бошланиб, Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбандгача бўлган етти пири комиллар ҳаёти, фаолияти, ахлоқ-одоби, кашфу каромоти ва ҳикматлари ҳақида мухтасар ҳикоя қилувчи бу рисола ҳануз қўлдан-қўлга юриб, ўзининг катта обрўси ва аҳамияти билан халққа хизмат қилиб келмоқда.

Нақшбандия таълимотининг муҳим гоёлари, атоқли шайхларнинг панду-насиҳатлари унда ранг-баранг нақлу ривоятлар орқали ифодаланган. Китобхон бу рисоладан мурид ва муршид муносабатлари, солиқ олдиға қўйилган талаблар, сўфийлик ахлоқлари ҳақида маълумот олади. Шунингдек, ҳозирда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган ҳалолликка, эзгуликка, инсонпарварликка чорловчи фикрлар ва ҳикматлардан воқиф бўлади. Саҳиҳ манбалардан олинган бу маълумотлар оммабоп, тушунарли тилда баён қилинган. Бу ўз навбатида Садриддин Салим Бухорийнинг ўзига хос услубини ташкил этади. У халқимизга хожгон-нақшбандия таълимотини тўғри тушуниш, тўғри етказишда катта аҳамият касб этади.

Ушбу рисола шарофатидан “етти пир” деган истилоҳ истеъмолга кирди, етти пир қабрларини зиёрат қилиш хайрли анъанага айланди. Инсонлар қалбини маърифат нури, маънавият зиёси ила мунаввар этган Бухоройи шарифлик бу аллома – авлиёлар ҳақида Садриддин Салим Бухорий бундан кейин бир неча илмий, маърифий-тарихий китоблар ёзди. Уларда хожгон-нақшбандия тариқатининг пир-муршидлари, валиюллоҳлар, ориф, зоҳид, оби-

длар ҳақида кенг, батафсил тушунча берилган. Қўлишгиздаги мазкур нашр ана ўша китоблардан олинган баъзи янги маълумотлар, дурдона ривоятлар ва ҳикматлар билан тўлдирилиб, қайта ишланиб, нашрга тайёрланди. Унда Садриддин Салим Бухорийнинг оддий, халқона тилда баён қилиш услубини сақлашга эътибор қаратилди. Бу нашр олдинчиларига нисбатан китобхонга улуғ шайхлар ҳақида бир оз кенгроқ маълумот беради. Ўйлаймизки, бу нашр Сизга етти пири комилларнинг маънавий меъросини янада чуқурроқ англашингизга ёрдам беради ва ёшларнинг дунёқарашини, одоб-ахлоқини камол топтириб, уларни баркамол авлод руҳида тарбиялашга муносиб ҳисса қўшади.

*Самад Азимов,
филология фанлари номзоди*

Қадимий Бухоро замини Имом Бухорий, Ибн Сино ва Абу Бакр Наршахий каби алломаларга, буюк тариқат пирлари – Абдулхолиқ Ғиждувоний ва Амир Кулол, Ориф Ревгарий ва Маҳмуд Фағнавий, Али Ромитаний ва Бобойи Самосий сингари азиз-авлиёларга бешик бўлгани билан ҳам бутун дунёга маълум ва машҳурдир.

И.А.КАРИМОВ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИМ

Бутун дунёда Қодирия, хожагон-Нақшбандия, кубравия, чиштия, яссавия, суҳравардия тариқатлари маълум ва машҳур. «Тариқат» деган сўз аслида тўғри йўл, рост йўл деган маъноларни англатиб келади. Тариқат аҳли сўфийлардир. Шариат–қонун, тариқат – йўл. Бу йўл кишини Ҳаққа яқинлаштиради. Машойихлар Ҳаққа етмоқ учун шариат биринчи, тариқат иккинчи, маърифат учинчи, ҳақиқат эса тўртинчи зина, деганлар.

Таъкидлаб ўтиш жоизки, шариату тариқатни бир-бирига қарши деб талқин этмоқ нотўғри. Бу ақида баъзи бир Ғарб исломшуносларининг фикри бўлиб, улар тариқатни шариатга зид ёхуд тариқат шариатдан кўра илғорроқ, деб тушун- тирмоқчи бўладилар. Бундай талқин мутлақо нотўғри. Зеро, Шайх Воиз Кошифий шариат билан тариқат бир бутун, бир- бири билан узвий боғлиқ, деб таъкидлаган. Хожагон-нақшбандия тариқати пирларидан бири бўлган Ҳазрат Мир Кулол эса тариқат шариатнинг нигоҳдошти, яъни муҳофаза этувчисидир, деганлар.

Турон заминда нақшбандия, қодирия, яссавия, кубравия сулуқлари кенг тарқалган. Қодирия тариқатининг асосчиси Шайх Абдулқодир Желоний (1079-1166), яссавия тариқати асосчиси Аҳмад Яссавий (1166 й. ваф.), кубравия тариқатининг асосчиси Шайх Нажмиддин Кубро (1145-1221), нақшбандия тариқатининг асосчиси Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд (1318-1389) бўладилар. Нақшбандия тариқати хожагон тариқатининг давоми ҳисобланади. Хўш, хожагон тариқатининг асосчиси ким? Унинг асосчиси Хожаи Жаҳон номи билан бутун оламга машҳур бўлган Ҳазрат Абдулхолиқ Гиждувоний (1103-1179-1220) бўладилар.

Нима учун XXI асрга – тараққиёт асрига келиб хожагон-Нақшбандия тариқати Ҳиндистону Покистон, Малайзияк Туркия, қолаверса Ғарбда ҳам илдиз отмоқда, унга бўлган қизиқиш кундан-кунга ортмоқда?

Хожагон-нақшбандия тариқати Қуръони Карим ва Ҳадиси шарифдаги таълимотга асосан шаклланган. Тариқат пирларининг асосий вазифалари пайғамбар с.а.в. суннатларини қайта тирилтириш, бидъат ва хурофотга қарши курашиш. Чунки пайғамбар

с.а.в.: «Бидъат ва хурофотга берилганлар энг ёмон кишилардир, бидъат ва хурофотга берилган одам то уни тарк этмагунча, унинг қилган савоб ишларини Тангри қабул қилмайди», деганлар.

Тариқатта кирган шахе ўз қалбини покламоғи даркор.

“Ҳалол ҳам, ҳаром ҳам аниқ бўлди. Уларнинг ўртасида шубҳали нарсалардан сақланса, динини ҳам, обрўсини ҳам пок тутган бўлади. Кимки шубҳали нарсаларга тушиб қолса, ҳаромга ўтиб кетиши мумкин. Агар чўпон қўйларни заҳарли ўт атрофида ўтлатиб юрган бўлса, подаси заҳарли ўтдан еб қўйиши мумкин. Билингки, ҳар бир подшоҳнинг қуриқхона каби тақиқлаб қўйган нарсалари бўлганидек, Тангрининг ҳам тақиқлаб қўйган ҳаром нарсалари бор. Билгинки, инсон жасадида бир гўшт парчаси бор, агар у соғлом бўлса, бутун жасад ҳам соғломдир, агар у бузилса, бутун жасад ҳам бузилади. Билгинки, у юракдир», – деб таъкидлаганлар Муҳаммад с.а.в.

Дарҳақиқат, қалб Оллоҳнинг назаргоҳидир. Оллоҳ назаргоҳи ҳисобланган қалбни покизалаш – хожагон-нақшбандия таълимотининг асл мақсади ҳисобланади. «Нақшбанд – бар дил банд!», яъни Оллоҳ номини қалбингда нақш айла, дейилади таълимотда. Хожагон-нақшбандия тариқати «Силсилаи шариф»нинг сарҳалқаси Муҳаммад с.а.в. бўладилар. Ушбу таълимот Муҳаммад с.а.в.дан Абу Бакр Сиддиққа, у кишидан Салмони Форсийга ўтган. Пирлар тартиби Салмони Форсийдан кейин қуйидагичадир: Ҳазрат Қосим ибн Муҳаммад, Ҳазрат Жаъфари Содиқ, Ҳазрат Боязид Бастомий, Ҳазрат Абулҳасан Ҳарақоний, Ҳазрат Абу Али Формадий, Ҳазрат Юсуф Ҳамадоний, Ҳазрат Абдулхолиқ Фиждувоний, Ҳазрат Ориф ар Ревгарий, Ҳазрат Маҳмуд Анжир Фағнавий, Ҳазрат Али ар Ромитаний, Ҳазрат Муҳаммад Бобойи Самосий, Ҳазрат Мир Кулол, Ҳазрат Шоҳи Нақшбанд Баҳроуддин Увайсий ал Бухорий, Ҳазрат Алоуддин Аттор, Ҳазрат Хожа Порсо, Ҳазрат Яъқуби Чархий, Ҳазрат Убайдуллоҳ Аҳрор, Хожа Муҳаммад Қози, Ҳазрат Махдуми Аъзам, Ҳазрат Муҳаммад Ислоҳ Жўйборий, Ҳазрат Хожаи Қалон, Ҳазрат Муҳаммад Амин Даҳбедий, Ҳазрат Қошим, Ҳазрат Авлий, Подшоҳ Салим Балхий, Эшони Имло Бухорий ва бошқалар.

«Силсилаи шариф» гўё улкан дарахт, ушбу дарахтнинг таналари, шохлари бор. Қуйидаги «Силсила» Ҳожи Тешабобо Қобил ибн Мустафо ал Бухорий (1923-1997) мансуб бўлиб, ундаги пирлар рўйхати Ҳазрат Убайдуллоҳ Аҳрордан сўнг бошқа шохда даним этган: Ҳазрат Убайдуллоҳ Аҳрор, Ҳазрат Муҳаммад Зоҳид, Ҳазрат

Муҳаммад Дарвиш, Ҳазрат Имганакий, Ҳазрат Муҳаммад Боқи-биллоҳ, Ҳазрат Аҳмад Форуқ Имом Раббоний, Ҳазрат Муҳаммад Саид, Ҳазрат Абдулақад, Ҳазрат Муҳаммад, Ҳазрат Муҳаммад Мусохон, Ҳазрат Муҳаммад Сиддиқ, Ҳазрат Мавлоно Ҳусайн, Ҳазрат Муҳаммад Иброҳим, қутби замон Ҳазрат Муҳаммад Валихон, Ҳазрат Муҳиддин, Ҳазрат Муҳаммад Шариф, Ҳазрат Тешабобо Қобил ибн Мустафо ал Бухорий р.а.

Ушбу «Силсила» шохалари таналари Туркия, Малайзия, Покистон, Ҳиндистон, Индонезия ва бошқа жойларга борган. Туркиялик пири муршид шайх Маҳмуд Асъад Жўшон (бу кишининг бо-болари бухоролик бўлган) мансуб бўлган «Силсила» қуйидагича: Ҳазрат Ақмад Форуқ Имоми Раббоний, Ҳазрат Муҳаммад Маъсум, Ҳазрат Шайх Сайфуддин, Ҳазрат Сайид Нури Муҳаммад ал-Бадвоний, Ҳазрат Шамсиддин Жони Жонон Мазҳар, Ҳазрат Абдулла ал-Деҳлавий, Ҳазрат Мавлоно Зиёуддин Холид ал Бағдодий, Ҳазрат Аҳмад ибн Сулаймон Холид Ҳасан ас Сомий, Ҳазрат Аҳмад Зиёуддин ал-Кумушҳанавий, Ҳазрат Ҳасан Ҳилмий ал Кастамоний, Ҳазрат Исмоил Нажотий ас Сағфиранболий, Ҳазрат Умар Зиёуддин ад Доғистоний, Ҳазрат Мустафо Файзий ибн Амрулло ат Такфурдагоний, Ҳазрат Ҳасиб аш Шерозий, Ҳазрат Абдулазиз ал Косоний, Ҳазрат Муҳаммад Зоҳид ибн Иброҳим ал Бурсавий, Ҳазрат Маҳмуд Асъад Жўшон.

Ҳар учала «Силсила»да ва бошқа хожагон-нақшбандия тариқати «Силсила»ларида етти пири комил – Хожаи Жаҳондан бошлаб Ҳазрат Баҳоуддингача бўлган муршидлар номи зикр этилгандир. Шу боис биз ушбу рисолада етти пири комиллар ҳақида қисқа маълумот бермоғни лозим кўрдик.

Ушбу «Силсилаи шариф»даги бир неча пирлар увайсий ҳисобланади. Жумладан, Боязид Бастомий, Абулҳасан Ҳарақоний, Ҳазрат Баҳоуддин увайсийдурлар. Кимники ўтганларнинг руҳи тарбият қилса, ундай шахс увайсий бўлар экан. Маълумки, Муҳаммад с.а.в.ининг руҳлари Увайс Қараний-ни тарбия қилган. Пайғамбар с.а.в.: «Мен барча яхши ахлоқни такомиллаштириш учун юборилганман», деганлар. Тариқат пирлари ҳам пайғамбарона ахлоқ эгаси бўлиш учун, шунингдек, Расули Акрам с.а.в. ахлоқларини оммага ўргатиш учун ҳаракат қилганлар.

Фиқҳ шариатнинг зоҳирини, тасаввуф эса унинг ботинини ўрганади. Ҳусайн Воиз Кошифий ёзадиларки, тасаввуф тариқат мақомотларидан биридир. Ва бу номнинг келиб чиқиши ҳақида

олимлар орасида ихтилоф бор. «Унсул суфия» китобида ёзилишича, биринчи бўлиб «сўфий» деган номни олган одам Одам Ато фарзандларидан бири – Шиш алайҳиссалом эди.

Нажмиддин Комилов ёзади: «Сўфийлар Оллоҳни жон-дилдан севиш, Унинг зоти ва сифатларини таниш ва билиш, кўнгилни нафсу ҳирс губоридан поклаб, ботиний мусаффо бир ҳолатда Илоҳ васлига етишини ва бундан лаззатланишни ғоясини кенг тарғиб қиладилар. Инсон руҳи илоҳийдир ва демак, асосий мақсад – илоҳий оламга бориб қўшилмоқдир, дедилар.

Шу тариқа, дунёдан кўнгил узган, аммо зоҳидларга ўхшамайдиган, «бир назар билан тупроқни кимё этадиган» (Ҳофиз Шерозий) зеҳну заковат, ақл-фаросатда тенгсиз, аммо ўзга мутафаккирлар, файласуфлардан ажралиб турадиган, шариат илмини сув қилиб ичган, тоату ибодатда мустаҳкам, лекин оддий диндорлардан фарқланадиган ажойиб хислатли одамлар тоифаси пайдо бўлган эдики, уларни руҳ кишилари деб атардилар... Буларни аҳлуллоҳ, авлиё, аҳли ҳол, аҳли ботин, арбоби тариқат, дарвеш, қаландар, фақир деган номлар билан тилга оладилар. Аммо бу тоифага нисбатан кўпроқ «сўфий» номи қўлланилган» (Н.Комилов, «Тасавуф», Т., «Ёзувчи» нашриёти, 1996 йил, 6-7-бетлар).

Тариқат пирлари, сўфийлар ҳозирги тил билан айтганда, фидойи муаллимлар бўлиб, бир неча авлодни аср-асрлардан бери тарбиялаб келмоқда. Шу сабаб XXI асрда ҳам инсоният яна тариқатга эҳтиёж сезиб, улуғ устодлар меросини ўрғаниб, улар одоби, айтган гапи, қилган ишини ўзлаштириб олмоқ учун саъй-ҳаракат этмоқда.

Истиқлол шарофатидан улуғ пирларимиз асарлари нашр қилинаётир, улар ҳақида китоблар чоп қилинмоқда. Зиёратгоҳлар обод этилмоқда. Бизнинг ушбу рисоламиз Етти пир зиёратига келганларга манфаати тегса, иншооллоҳ, савобдан умидвормиз.

ҲАЗРАТ АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ

1. Ҳазрат АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ қуддиса сирриҳу – Хожайи Жаҳон, Хожа Абдулхолиқ номи билан бутун дунёга машҳур. Хожа Абдулхолиқ 1103 йил Фиждувонда туғилиб, 1179 (айрим манбаларда 1220) йил марҳум бўлганлар. Қабрлари Фиждувон шаҳрида.

Авлиёлар султони, қутби замон, олими Раббоний, буюк тарбиячи Абдулхолиқ Гиждувоний хожагон тариқатининг асосчиси, “Силсилаи шариф”даги ўнинчи халқанинг пири муршиди ҳисобланадилар.

Абдулхолиқнинг оталари Имом Абдулжамил катта олим ва ориф киши бўлган. Имом Абдулжамил асли румлик (яъни туркиялик) бўлиб, Имом Молик (713-795) авлодидан. Абдулхолиқнинг оналари эса подшоҳ қизи бўлганлар. Хизр а.с. тавсияларига мувофиқ Имом Абдулжамил Гиждувонга келадилар ва Ҳазрат Абдулхолиқ Гиждувонда туғиладилар.

Абдулхолиқ Гиждувоний ҳақларида Хожа Ориф ар Ревгарий, Жомий, Навоий, Али Сафий, Носириддин Тўра, Махдуми Аъзам, Муҳаммад Боқир ва бошқа аллома, авлиёлар ўз китобларида маълумот берганлар.

Ҳазрат Абдулхолиқ Хизр алайҳиссалом, Юсуф Ҳамадоний, Имом Садриддин, Ниёз Хоразмий (Бобойи Лақлақаги)лардан таълим олганлар.

Ўз замонасининг машҳур алломаси, тафсир илмининг султони Имом Садриддин Абдулхолиқ Гиждувонийнинг илк устозларидан. Абдулхолиқ Гиждувоний Бухорода Имом Садриддиндан тафсир илмини мукаммал ўрганадилар. Ундан сўнг Хизр (а.с.) Абдулхолиқ Гиждувонийни маънавий фарзандликка қабул қиладилар ҳамда хуфиёна зикр қоидаларини у кишига ўргатадилар.

Абдулхолиқ Гиждувоний Ромитанда Ҳазрат Бобойи Лақлақаги - Хожа Ниёз Хоразмийдан ҳам таълим оладилар. Бу зоти шарифнинг қабрлари Ромитан туманидаги Лақлақа қишлоғидадир.

Йигирма икки ёшларида Бухорои шарифда тасаввуф оламида машҳур шайх Хожа Юсуф ал-Ҳамадонийга учрашиб, тасаввуф таълимотини эгаллайдилар. Абдулхолиқ Гиждувонийга қалб зикрини таълим берган ва маънавий фарзандликка қабул қилган устозлари Ҳизр алайҳиссалом бўлса, суҳбат ва хирқа пири улуг шайх, олими Раббоний, соҳибкаромат авлиё Хожа Юсуф Ҳамадонийдир. Абдулло Барқий, Ҳасан Андоқий, Аҳмад Яссавий, Абдулхолиқ Гиждувоний Юсуф Ҳамадонийнинг энг етук халифаларидан саналадилар. Юсуф Ҳамадоний Бухорога келиб, (Хўжа Нуробод кўчаси) Корхона гузариди яшайдилар ва Барқий, Андоқий, Яссавий ва Абдулхолиқ Гиждувонийга таълим берадилар. Бу табаррук зиёратгоҳда ҳозир Юсуф Ҳамадонийнинг рамзий қабрлари бор. Абдулхолиқ Гиждувоний ўзларининг “Мақомоти Юсуф Ҳамадоний” номли асарларида устозлари Шайх Юсуф Ҳамадонийнинг

Абдулхолиқ Ғиждувонийга Аллоҳ таоло кўп кароматлар берган. Навоий “Насойим ул-муҳаббат” китобида Ҳазрат Хожаи Жаҳон - Абдулхолиқ Ғиждувонийга Аллоҳ берган улуғ даражаларини таъкидлаб, “ҳар вақт намозда Каъбага борар эрдилар”. деб ёзади (А.Навоий, «Мукаммал асарлар тўплами», 17 том. Т. – 2001 йил, 253-бет). Ўша китобда А.Навоий Абдулхолиқ Ғиждувонийга қуйидаги таърифни ҳам берган: «Аларнинг (яъни Абдулхолиқнинг) равиши тариқатда ҳужжатдур. Барча форуқ (ҳақни ботилдан ажратувчилар)нинг мақбулидурлар. (Ўша китоб, 254-бет).

Ҳазрат Абдулхолиқ Ғиждувоний «Рисолаи саҳобия», «Мақсад ас солиқини», «Маслакал орифи», «Мақомоти Юсуф Ҳамадоний», «Тариқат одоби» номли рисолалар, шунингдек, рубоий ва қитъалар ёзганлар.

“Тариқат одоби” китоби ҳикматларидан:

Ҳазрат Абдулхолиқ Ғиждувоний

- Эй фарзанд! Илм билан бирга одобни ҳам ўрган. Зеро, одобсиз одам Оллоҳ лутфидан маҳрумдир. Халқ билан асло низо-жанжал этма. Яхши хулқ, нек одоб ила умргузаронлик айла. Суннати сани яни маҳкам тут, салафи солиҳин, тақволи имомлар йўлларига эргаш. Бидъат аҳлидан йироқ бўл, зеро ҳар қандай бидъат гуноҳдир.

- Эй фарзанд, сенга насиҳатим шулки, тақвони ўзинга шиор эт, ибодатларингни ўз вақтида бажар, ҳолингдан воқиф бўл, Аллоҳ таоло Каломига итоат, Ҳазрат Расулуллоҳ с.а.в. суннатларига вафо, ота-онанг ва устод(шайх)ларинг ҳақларини адо этгувчи бўл. Шунда ҳақ таоло ризолиги сенга муяссар бўлгай.

- Эй фарзанд! Қуръони Каримни доимо ўқимоқни, уни ўрганмоқни асло канда қилма. Барча ишларинг зоҳиру ботинини Қуръони Каримдан излагил, ундан албатта жавоб топгайсен. Қуръони Каримни ичингда бўлсада тиловат эт, таваллолар этиб, йиғлаб уни ўқи. Ҳар бир иш, ҳар бир ҳаракатингни Қуръонга мувофиқ қил, фақат унга суян. Чунки халқ ичинда Жаноби Ҳақнинг ҳужжати Қуръони Каримдир.

- Илм ўрганмоқни бир нафас бўлсада тарк этма. Хусусан фиҳқ, тафсир илмларини пухта эгалла. Жоҳил сўфий, тақлидчи мутасаввуфлар суҳбатига асло яқинлашма. Зеро улар дин йўлидаги ўғри ва мусулмонларни йўлдан оздирувчи каззоблардур.

- Ҳалол луқма ейишни одат қил. Шубҳали луқмадан имкон қадар ўзингни йироқ тут. Билки, ҳалол луқма барча хайрли, савоб амал, некликларнинг калитидир. Агар ибодат лаззатини, ҳаловатини туяман десанг, доимо ҳалол луқма егил. Ҳаромдан қоч! Шундай қилсанг қиёматда ўтда кўймагайсен. Аллоҳнинг қаҳридан қўрқилки, бир кунмас бир кун ҳисоб китоб учун унинг ҳузурига ҳозир бўлгайсен.

- Биров сени мақтаса андин хурсанд, ёхуд ёмонласа андин хафа бўлма. Мақтову ёмонлашларга бир хил қара. Зеро аларнинг мақтовидан сенга ҳеч бир манфаат ёки аларнинг ёмонлашларидан сенга ҳеч бир зарар йўқдур.

Хожа Ориф ар-Ревгарий “Орифнома” китобларида Абдулхолиқ Фиждувонийнинг қуйидаги ҳикматли сўзларини келтирадилар: Овқат истеъмол этишда эҳтиёт бўл. Кам е, кам гапир, кам ухла. Оч қолмагунингча тановул қилма. Зарурат туғилгандагина гапир. Уйқу галаба қилмагунча ухлама. Бироз ухла, зеро шундан сўнг ибодатинг хушъу ила адо айла.

Бир куни Ҳазрати Хожа(яъни Абдулхолиқ Фиждувоний)га савол бердилар: “Дилнинг фароғати нимадан ҳосил бўлур?” Хожа буюрдиларки, дилнинг фароғати – унинг тасфити – яъни поклигидадир. Агар ул дилга дунё молидан заррае тамаъ бўлмаса, дил фароғатда бўлур.

Хожа р.а.(Абдулхолиқ Фиждувоний) дедилар: “Ислом асоси уч нарасададур: биринчиси – ҳар тоате ва ибодатеким айларсиз – анинг илмидан воқиф бўлинг! Иккинчиси – ҳар илмники ўрганибсиз – унга амал қилинг! Учинчиси – ҳар амалники этгайсиз – сиқу ихлос билан адо этгайсиз”.

Ҳазрат Абдулхолиқ Фиждувонийнинг қуйидаги рубоийларининг тарбиявий аҳамияти каттадир:

* * *

Шуҳрат ила шум нафсингни шод этма,
Ўзни мардум орасинда кўп ёд этма.
Камтарлик эт! Сен ном чиқарай деб,
Зинҳорки динингни барбод этма.¹

¹ Бу ва бундан кейинги шеърлар таржимони С.С.Бухорий

* * *

Умринг ўтадур – кам озорлик беҳ,
Қулдан келадур – нақўкорлик беҳ.
Ҳар неки эқдинг, шуни ўргайсен,
Эккил сара уруғ – ҳушёрлик беҳ.

* * *

Гар сенга бировдан шикоят бордур,
Дарди дилинг ундан бағоят борду р.
Ёмонлиги ўзи ёмонга жазо,
Интиқом олмоққа на ҳожат бордур.

* * *

Тил сукут эт, эй жон гапир,
Бекому безбон гапир.
Ул Ёрки боппқа ёр эрур,
Бегапу бедаҳон гапир.

* * *

Айбларни ёпгувчи саттор² бўлгайсен,
Қалбларни топгувчи ғамхор бўлгайсен.
Аллоҳ ризолигин топай десанг, эй дўст!
Эл бирла адабда ҳушёр бўлгайсен.

* * *

Дўстга муборакман, душманларга шум,
Жангда темирдирман, сулҳда мисли мум.
Сарчашмаи нур Ғиждувон манзилам,
Ханжарману тигим кесолгай то Рум.

* * *

Покиза ахлоқ бўл ҳар вақт ҳама ҳол,
Покиза хислатли зот аҳли камол.
Ҳақнинг ризосидин не бор ортиқроқ?
Ҳақ розидир, бўлсанг покиза хисол³.

² Саттор – айбларни ёпгувчи

³ Хисол – хислат

2003 йилда Ҳазрат Абдулхолиқ Ғиждувонийнинг 900 йиллик юбилейлари юргимизда ҳукуматимизнинг сайъ-ҳаракати билан жаҳон миқёсида нишонланди. Ҳазрат Хожаи Жаҳон зиёратгоҳларида XXI аср обидаси қад кўтарди. Унда гўзал мақбара, янги жомеъ масжид, улкан боғ, ҳовуз бунёд этилди. Ҳазратнинг асарлари нашр қилинди.

ХОЖА МУҲАММАД ОРИФ АР РЕВГАРИЙ

2. Хожа МУҲАММАД ОРИФ АР РЕВГАРИЙ қ.с. – Ҳазрат Хожа Ориф Моҳитобон номи билан ҳам машҳур. Хожа Ориф Бухоро вилояти, Шофиркон туманидаги Ревгар қишлоғида туғилганлар, юз йилдан зиёд умр кўриб, 1259 йилда вафот қилганлар. Қабрлари Шофиркон марказида обод зиёратгоҳга айлантирилган.

Манбаларда нақл этилишича, Хожа Ориф ўрта бўйли, ой юзли, катта кўзли, қошлари камон, бутун вужудларидан мушқу анбар ҳиди анқиб турадиган зот бўлган эканлар.

Ҳазрат Хожа Муҳаммад Ориф ар-Ревгарий «Силсилаи шариф»даги ўн биринчи ҳалқанинг пири муршиди. Бу зоти шариф шариату тариқат илмини Хожаи Жаҳон – Абдулхолиқ Ғиждувонийдан ўрганганлар.

Хожа Ориф ар-Ревгарий Ҳазрат Абдулхолиқ Ғиждувонийнинг тўртинчи халифалари ҳисобланадилар. Ҳазрат Махдуми Аъзам Даҳбедийнинг (1461-1542) «Мақомоти Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний» асарларида нақл қилинишича, Ҳазрат Хизр а.с. Ҳазрат Абдулхолиқ ҳузурларига келардилар. Шу пайт Ҳазратнинг ҳамма шогирдларини уйқу босарди. Суҳбат тугаб, Хизр а.с. кетганларидан сўнг шогирдлар беихтиёр уйқудан уйғонарди. Шогирдлар орасида энг ёши ҳисобланган Хожа Муҳаммад ар Ревгарий Хизр а.с. суҳбатларидан баҳраманд бўлай деб, кўзларига туз сеңдилар ва оғриқнинг қаттиқлигидан у кишига уйқу ғалаба қилолмайди. Нағижада уларнинг суҳбатидан баҳраманд бўлдилар. Бу ҳолни кўриб Хизр а.с. дедилар: «Сиз Ориф бўлгайсиз, иншооллоҳ!» Хожа Хизр а.с. нафасларининг баракотидан у киши бутун дунёга Хожа Ориф номи билан машҳур бўлдилар.

Қуйидаги нақл ҳам мазкур «Мақомот»да бор: Ҳазрат Абдулхолиқ Гиждувоний хизматларида Хожа Аҳмад Сиддиқ, Хожа Авлиёи Кабир (Калон), Хожа Сулаймон камарбаста бўлиб турганларида, ногоҳ уларнинг ҳар учовлари кўнглида: «Ажабо, бизнинг ёшимиз ҳам, даражамиз ҳам, этаётган хизматимиз ҳам Хожа Ориф ар-Ревгарийдан улуғ, лекин нега Ҳазрати пирнинг иноят назарлари Хожа Орифга баланддур?» деган шубҳа ўтади. Ҳазрат Абдулхолиқ каромат нури ила уларнинг бу фикрини биладилар ва дейдилар: «Эй, фарзандларим! Хожа Орифни қидириб топинглар!» Улар авлиёлар сарвари, атқие қофиясолори Хожа Орифни топадилар. Ул зоти шариф бир масжид ичида дуру гавҳар каби товланиб, зикр қилиб турардилар. Ул кишининг бошлари устида Каъба айланиб, соя қилиб турарди. Бу ҳолни кўриб, улар Ҳазрат Хожа Орифнинг оёқлари остига ўзларини отиб, узр сўрайдилар ва Хожа Ориф даражалари баланд эканлигига иймон келтирадилар.

«Рисолаи Сигноқий» асарида баён этилишича, кунлардан бир кун Хожа Аҳмад Яссавий таом пишираётиб, муриди Хожа Дўғийни Гиждувонга бориб, Хожа Абдулхолиқ Гиждувонийдан қатиқ олиб келишни буюрадилар. Хожа Дўғий Гиждувонга етиб бормасданоқ, Гиждувонийнинг халифаси Хожа Ориф Ревгарий Аҳмад Яссавий ҳузурларига қатиқ олиб келадилар. Бундан хабар топган Хожа Дўғий: «Орифнинг ҳоли мендан устун келди» – дея Хожа Орифнинг камолотларини эътироф этадилар.

Муҳаммад Толибнинг «Матлаб ут толибин» асарида Хожа Орифнинг: «Ҳар ким ўз тадбирига банд бўлса, дўзахнинг эшиги нақддир. Ҳар ким Ҳақ тақдирини мутолаа қилса, беҳишт эшиги нақддир» - деган ҳикматли сўзлари келтирилган. (Муҳаммад Толиб. Матлаб ут-толибин. Т., Мовароуннаҳр нашриёти, 2016. 52 бет).

Хожа Ориф ар Ревгарий «Орифнома» номли китобнинг муаллифи ҳисобланадилар. Бу асар ҳижрий 622 (милодий 1225) йилда ёзилган. Кўчлаб нодир асарлар қатори «Орифнома» ҳам қатағон замонида йўқотилган эди. 1993 йилда Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд юбилейларидан кейин бу китобнинг фото нусхасини Шайх Зулфиқор Аҳмад Нақшбандий ҳазратлари Покистондан Бухорога юбордилар. Форс-тожик тилида ёзилган бу китоб ўзбек тилига таржима қилиниб, китобхонларга тақдим қилинди.

«Орифнома» ҳикматларидан

- Аюҳал ориф! Пок ва пок эътиқодли бўл! Зеро чиркин кўнги

бутун аъзои баданни ҳаром қилгай! Ахир, Аллоҳнинг бизни қабул этиши ёки этмаслиги айнан шу кўнгиш туфайлидир.

- Одоб - нек одамлар зийнатидур!

- Авлиёлик аломати учтадур: биринчиси – баланд даражани эгаллаганда ҳам камтар бўлмоқ, иккинчиси – сабру тоқати етгунча парҳезкорлик қилмоқ, учинчиси – то кучи етгунча инсоф қилмоқ.

- Очлик – зоҳидлар, зикр – орифлар таоми.

- Бу дунёда вужудинг билан ва охиратда қалбинг билан бўл!

- Бировни ҳаддан ташқари мадҳ этмоқ мажусийлик белгисидур ва бу иш Аллоҳ Таолони инкор этмоқ ила баробардур.

- Зоҳид ва комил шахс улдулки, фатволарга амал этгай, акс ҳолда у васвос, жиннидур.

- Инсон хулқи, табиати ва ҳол-аҳволидаги нарсалар Аллоҳ таоло томонидан берилгандур, лекин касб-ҳунар мақомига эришмоқ учун толиб бўлмоқ зарур. Шу толиблик жараёнида сайъ-ҳаракат ва таважжуҳ, кўплаб риёзат чекиш ва жидду жаҳд ила ёмон иллатларни йўқотиш оқибатида покизалик ва нек хислатлар ҳосил бўлгай ва даража-бадаража тараққий этиб, камолот мартабаси ва шарафу висолга эришгай. Аммо бу ўринда солик учун бирламчи важд (завқ-шавқ, ҳаяжон) лозимдулки, ул – кашфнинг муқаддимаси ва кашф – маърифатнинг ва маърифат – мушоҳаданинг муқаддимасидур. Ва шундан сўнггина унга ғайб эҳсони муяссар бўлур! Солик кўз ўнгидан пардалар кўтарилган заҳоти унинг мушоҳадаси тиниқ кўзгуга айланур!

- Жамии маърифат асосини Аллоҳ таолога бўлган сидқу эътиқод маърифати ташкил қилади.

- Такаббур – гуноҳга итоат этувчи шахсдур ва унинг тоати гуноҳдан кўра батарроқдур ва ўзига гуноҳидан кўра зарарлироқдур.

- Қайси одамеки, истиғфор этиб, тагин гуноҳга қўл ургаи, Аллоҳ таоло бундайларнинг тавбасини ҳаром қилгай ва алар томонга ҳаргиз назар ташламас.

- Диннинг асли – ҳилмдур! Ва ҳилмнинг асли – сабрдур.

- Сизга Аллоҳ таоло қай бандадан рози бўлишини айтайми – ул кишиким, меҳнатига ва меҳнатдан келган неъматга шукрона қилур.

- Аюҳал ориф! Бандалик уч таврдур: аввали – олий шарият фармойишларини қаттиқ тутмоқ, иккинчиси – Худонинг қазосига рози бўлмоқ ва учинчиси – ўз ихтиёри ва хоҳишидан кечиб, ҳақ Субҳонаҳу таоло хоҳиши ва иродасидан хурсанд бўлмоқдир!

«Орифнома» китоби охирида Хожа Муҳаммад Ориф ар-Ревгарий вафотлари тарихини англлатувчи қуйидаги байтлар хаттот томонидан ёзилган:

*Афсус, шуд пинҳон Моҳитобон ба зери хок,
Килкам сияҳиш, жигар реш, сина чок.
Тарих баҳри реҳлати у жустам аз қалам:
Қутби замон ва Орифи биллоҳ зери рақам.*

Мазмуни: Афсуски, Моҳитобон ер остига пинҳон бўлди. Қаламим қора кийинди, жигарим тилинди, сийнам чок бўлди. Унинг марҳум бўлган йили «Қутби замон ва Орифи биллоҳ зери рақам»дан чиқади.

Ушбу шеърнинг сўнгги байти «Қутби замон ва Орифи биллоҳ зери рақам»дан ҳижрий 634 йил, мелодий 1234 йил чиқади.

Айрим манбаларда Хожа Ориф ар-Ревгарийнинг марҳум бўлган йиллари 1259 йил деб ёзилган. Истиқлол йилларида Хожа Ориф ар-Ревгарийнинг қабрлари таъмирланиб, атрофида сўлим боғ барпо этилди. Бу зиёратгоҳда янги жомеъ масжиди қад ростлади.

ХОЖА МАҲМУД АНЖИР ФАҒНАВИЙ

3. Хожа МАҲМУД АНЖИР ФАҒНАВИЙ қ.с. – Вобкент туманига қарашли Анжир Фағни қишлоғида туғилиб, шу ерда вафот қилганлар. Бу қишлоқнинг ҳозирги номи Анжирбоғдир. Хожа Маҳмуд “Силсилаи шариф”даги ўн иккинчи халқанинг пири муршиди, буюк тарбиячи, аллома, валиюллоҳ бўлганлар. Манбаларда бу зоти шарифнинг касблари гилкор бўлгани ёзилган. Бу зоти шариф XIII асрда яшаб ўтганлар.

Али Сафийнинг «Рашаҳоту айнул ҳаёт» китобида ёзилишича, Хожа Али ар Ромитаний Хизр а.с.дан: «Шу асру айёмда пир деб кимнинг этагидан тутса бўлади?»—деб сўраганларида, Хизр а.с.: «Шу асру айёмнинг пири муршиди Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий бўладилар!» – деганлар. Хизр а.с. тавсияларига мувофиқ Хожа Али ар Ромитаний Хожа Маҳмудга мурид бўладилар.

Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий илми қол ва илми ҳолни Ҳазрат Хожа Ориф Ревгарийдан ўрганганлар. Хожа Маҳмуд Хожа Ориф-

дан ижозат хати олганларидан сўнг халқни Ҳаққа даъват этиб, ало-ния зикри (баланд товуш билан зикр этмоқ) ила машҳур бўладилар. Алония(жаҳрия) зикрини танлаганларининг сабабини шундай тушунтирадилар: “Бундай зикр услубини танлаганимизнинг сабаби шулки, токи ухлаганлар уйғонсин. Алар гафлатдан кутилиб, шари-ату тариқат қонунларига доимий бўйсунувчи бўлсинлар. Ҳақиқий тоъбе шарафига муяссар бўлиб, икки дунё саодатига етишсинлар”.

“Кимнинг бундай зикрга амал этишга ҳақ-ҳуқуқи бор?”- деган саволга ул зот шундай жавоб берган эканлар: “Алония зикри би-лан шундай киши машҳур бўлсинки, унинг тили ёлгон гаплардан ва гийбатдан пок, оғзи ҳаром ва шубҳали таомдан пок, дили ри-ёдан пок, қулоғи ҳаром-ҳариш, беҳуда сўзларни эшитишдан пок, боши Аллоҳ таолодан бошқа зот хаёлидан пок бўлиши лозим!”

«Рашаҳот»да айтилганки, Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавийдан Мир Кулолгача ўтган хожাগон-нақшбандия тариқати машойихла-ри хуфиёна (қалбда овоз чиқармай) ва жаҳрия (баланд товушда) зикр этишга баравар амал қилинган. Хожа Баҳоуддин эса хуфиё-на зикрни давом эттирганлар.

Ҳазрат Маҳдуми Аъзам Даҳбедийнинг «Мақомоти Хожа Аб-дулхолиқ Гиждувоний» китобида “ҳар гал Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий: «Ё Раббий!» – десалар, Ҳазрат Борий таолодан: «Лаб-байка, ё абди!» (Лаббай, эй менинг бандам!) деган бевосита жавоб-ни эшитардилар”, деган маълумот келтирилган.

Худди шу «Мақомот»да баён қилинишича, Шайтон алайҳи лаъ-на Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий ёнларида ўн икки йил, бу зоти шарифни йўлдан оздираман, деб иият қилиб юради. Иттифоқо, бир кун ярим тунда Ҳазрат Хожа Маҳмуд Ҳазрат Абдулхолиқ Гиждувоний мазорлари зиёратига келдилар. Шайтон а.л. қўлига шамни олиб, у кишидан олдин борар эди. Шайтон а.л. фурсатни ғанимат билиб савол берди: «Сулукда қирқ сайрнинг миқдори қан-ча бўлгай?» (Бундай саволдан мақсад шу эдики, Хожа Маҳмуд: «Бир ман!»- деб жавоб берсинлар. Зеро бу ерда «ман» ҳам ўлчов бирлиги, ҳам манманлик маъносида келади. Шайтон а.л. бундай жавобдан сўнг Хожани мазах қилиб: «Тариқатда ҳали хом экансиз, вояга етмаган экансиз» демоқчи эди.) Ҳазрат Хожа Маҳмуд Шай-тон а.л.нинг ғаразли ниятини сезиб, дедилар: «Саккизта беш сайр бўлгай!» Бундай жавобни кутмаган Шайтон а.л. тупроқни бошига сеппиб, наъра уриб, фарёд қилиб деди: «Ўн икки йилдан бери зўр уриб, бу кишини йўлдан оздиролмадим, ҳийла-найрангларим ўт-мади. Энди бу ерда қолишим бефойда!»

Манбаларда ёзилишича, Оллоҳ таоло Хожа Маҳмудга кўплаб кароматларни ато этган. Ул зоти шариф зарурат бўлганда улкан кўш шаклига кириб, керакли манзилга бир зумда учариб борар эканлар.

Маҳмуд Анжир Фағнавийнинг кўплаб шогирдлари бор эди. Хожа Мири Хурд Ҳазрат Анжир Фағнавийнинг биринчи халифалари бўлганлар. Хожа Мири Хурднинг исмлари Амир Ҳусайндир. Хожа Мири Хурднинг акалари Амир Ҳасан бўлиб, Мири Калон номи билан машҳур. Лекин Ҳазрат Маҳмуд Анжир Фағнавий вафотларидан сўнг халифалик Мири Хурдга насиб этади.

Али Сафийнинг «Рашаҳоту айнул ҳаёт» шунингдек, Носириддин Тўранинг «Тухфат аз зоирин» асарларида ёзилишича, Мири Хурднинг қабрлари Ҳазрат Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий мақбараларининг супасидадир. Бу зоти шариф 1319 йил марҳум бўлганлар. Айни шу кунларда улуғ пир Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий мақбараларининг кун чиқар томонида Мири Хурднинг ҳам қабрлари бор.

Хожа Муҳаммад Ширин Ҳазрат Поянда Муҳаммад Шоҳ Ахсавий(ваф.1601)нинг машҳур муридларидан бўлиб, Ҳазрат Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавийнинг авлодлари ҳисобланадилар («Тухфат аз зоирин», 117-бет). Хожа Муҳаммад Ширин бир неча йил Ҳазрат Шоҳ Ахсавийга хизмат қиладилар ва у кишининг вафотларидан сўнг соликларнинг раҳбари бўлдилар. Хожа Муҳаммад Шириннинг қабрлари Қорақўл туманидадир.

Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий 1286 йил вафот қиладилар ва у кишини туғилган қишлоқларида дафн қиладилар. Шўролар замонасида Хожа Маҳмуд зиёратгоҳлари қаровсиз, хароб эди. Истиқлол шарофатидан юртимиздаги бошқа зиёратгоҳлар қаторида Ҳазрат Маҳмуд Фағнавий мажмуалари ҳам обод этилди. Бу ерда янги дарвозахона, мақбара, жомеъ масжид, қудуқ, ҳовуз, катта боғ барпо қилинган. Бу мажмуа таниқли архитектор М.Қ.Ахмедов лойиҳаси асосида бунёд этилди.

ХОЖА АЛИ РОМИТАНИЙ

4. Хожа АЛИ РОМИТАНИЙ қ.с. – Хожаи Азизон номи билан машҳур. Бу зоти шариф Ромитанининг Қўрғон қишлоғида туғилганлар. Ҳазрат Азизоннинг кўпчилиги рубоийлари бундан далолат беради.

*Хоҳики ба Ҳақ раси, биё Ромитан,
В-андар талаби дўсти, биё Ромитан!
Хоҳики мадад аз руҳи Азизон ёби,
Пой аз сари худ созу биё Ромитан!*

Таржимаси:

*Ромитанга кел, Ҳаққа етмоқ истасанг,
Ромитанга кел, дўстни тутмоқ истасанг!
Кел, бошингдан оёқ ясаб, аё дўст,
Гар Азизон руҳин шод этмоқ истасанг.*

Мақомотлари ғоят олий, кароматлари бисёр, касблари тўқувчи бўлган. Хожа Али Ромитанийнинг вафотлари санаси Али Сафийнинг «Рашаҳот» асарида 1310 йил, Муҳаммад Боқирнинг «Мақомоти Шоҳи Нақшбанд» асарида эса 1321 йил деб қўрсатилган. 130 йил умр кўриб, Қўҳна Урганжда вафот этадилар. Қабрлари Қўҳна Урганжда обод зиёратгоҳдир. Хожа Али Ромитаний туғилган Қўрғон қишлоғида табаррук зиёратгоҳ-рамзий қабрлари бор. Бу ер ҳам айни кунларда обод зиёратгоҳга айлантирилган. Бу зоти шариф “Силсилаи шариф”да ўн учинчи ҳалқанинг пири муршиди ҳисобланадилар. Хожа Али тариқат сабоғини Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавийдан олганлар. Манбаларда таъкидланишича, Хожа Али нуруний юзли, ўрта бўйли, барча аъзолари бир-бирига мутаносиб киши бўлганлар. Дунё бойлигига ҳеч илтифот этмас, фақирликни улуғ давлат деб билардилар.

А.Навоий «Насоимул муҳаббат»да ёзадилар: “Алар (яъни Хожа Али) Хожа Маҳмуд халифасидиндурлар ва силсилада аларнинг лақаби Ҳазрати Азизондур ва аларга олия мақомот ва зоҳира каромот кўп экандур ва тўқимоқ санъатига машғул бўлур эрмишлар ва Ҳазрат Махдумким (яъни Абдураҳмон Жомий) “Нафоҳатул унс” китобининг мусаннифидурлар, мундоқ дебтурларким, манга баъзе ақобирдин мундоқ истемоъ тушубдурким, ишорат аларгадур. Улки Ҳазрат Мавлоно Румий дебтурларким:

*Гарна илми ҳол фавқи қол будӣ кай шуди,
Банда аъёни Бухоро Хожаси Нассождо”.*

(А.Навоий, 17-том, 255-256-бетлар)

Яъни ҳол илми қол илмидан устун бўлганлигига боис Бухоро аҳли Хожаси Нассож (тўқувчи Хожа Алига)га эргашиди, тобеъ бўлди.

Ж.Румийнинг байтларидан маълум бўлаяптики, Хожа Алининг овозалари Румгача (яъни Туркиягача) етган экан ва Румий Хожа Алига ҳурмат-эҳтиромларини шу байтлар орқали билдирганлар.

Хожа Алининг Хожа Муҳаммад ва Хожа Иброҳим исмли ўғиллари бўлган.

Хожа Али ар Ромитанийнинг тўртта машҳур халифалари бўлиб, ҳаммаларининг исмлари Муҳаммад эди: Хожа Муҳаммад Кулоҳдўз, Хожа Муҳаммад Ҳаллож, Хожа Муҳаммад Бовардий, Хожа Муҳаммад Самосий.

Нақл қилинишича, Ҳазрати Азизонга Хоразмга бормоқ ва у ердагиларни дину диёнатга даъват этмоқ ҳақида ишорат бўлади. Ҳазрат бир гуруҳ муридлари билан бирга Хоразмга равона бўладилар. Хоразм шаҳри дарвозасига етганларида тўрт нафар муридларига: «Хоразмшоҳ ҳузурига бориб, “Бухородан тўқувчи бобомиз келганлар. У киши Хоразм шаҳрига кириб шу ерда истиқомат қилмоқчи, рухсат борми ёки йўқ?” денглар. Агар шоҳ: «Рухсат!»-деса, дарҳол қоғозга рухсатномани ёздириб, муҳрлаб олинг», дейдилар.

Дарвешлар шоҳ ҳузурига бориб, ушбу гапларни айтганида сарой аҳли уларнинг устидан роса кулибди: «Дарвешлар кўп содда одамлар-да, ахир, шаҳар дарвозалари ланг очиқ бўлса, киравермайсизларми? Бу учун Хоразмшоҳнинг рухсати даркор эмас. Боболарингизга бориб айтинг, “Хоразм у кишига пешкаш қилинди, истаган дарвозасидан кириб, истаган жойларида истиқомат қилишлари мумкин, қанча мато тўқисалар ҳам ихтиёр ўзларида!»-дебдилар. Улар кулиб бўлганларидан сўнг дарвешлар дебди: «Подшоҳи олам, бизга ёзма рухсатнома керак, токи унда муҳрингиз ҳам босилган бўлсин. Пиримиз шундай топшириқ берганлар!»-дебдилар жиддийлик билан. Бу гапларни эшитиб шоҳу сарой аҳли яна дарвешлар устидан кула бошлабди. Хоразмшоҳ кула-кула: «Бу тўрт дарвешга тўртта бир мазмундаги рухсатнома ёзиб беринг. Мен муҳрни босаман. Токи улар бемалол Хоразмга кириб, то ўла-ўлгунча истиқомат қилсунлар!»-деб, тўртта рухсатномага муҳр босиб берибди. Ушбу рухсатномаларни олиб Ҳазрат Хожа Али Хоразмга кирибдилар ва бир ҳовлини ижарага олиб, тўқувчилик дастоҳини ўрнатиб, муридлари билан иш бошлабдилар. Матоларни бозорга сотгандан сўнг мардикор бозорига бориб, бешта мардикорни уйга олиб келибдилар. Мардикорлар: «Тақсир, лой қорайликми, гишт терайликми?»-деганларида, Ҳазрат Азизон уларга: «Ҳамма нарсанинг калити бор. Жаннатнинг калитини биласизларми?»-деб сўрабдилар. Улар: «Йўқ,

тақсир!»-дейишибди. Хожа Али: «Жаннат дарвозалари калитини қўлларингизга тутқазсак, оласизларми?»-дебдилар. Улар чин дилдан: «Ҳа, тақсир!»-дейишибди. Хожа Али дебдиларки: «Жаннатнинг калити намоздур! Лекин намознинг ҳам калити бор. Уни биласизларми? У таҳоратдур!» Улар: «Бизга ҳар иккала калит ҳам даркор экан»-дейдилар. Шундан сўнг Ҳазрат Азизон ул мардикорларга пешингача таҳорат қоидаларини ўргатадилар. Пешин намозини адо этгандан сўнг намознинг фарзу суннатлари, вожибларидан сабоқ берадилар. Намознинг шарофатидан амри маъруф этадилар. Хуллас, мардикорлар уч маҳал овқатни еб, келишилган пулни олиб, асрдан сўнг уйларига равона бўладилар. Ҳазрат уларга: «Эртага биродарларингиз билан бирга келинглар, яна хизмат бор!»-дейдилар. Эртаси улар ўн киши бўлиб келади. Қисқаси, аста-аста Хожа Али атрофларида бир неча минг киши йиғиладиган бўлади. Уларнинг қалбига илоҳий нур иниб, ҳаммалари Хожа Алига мурид бўладилар, тоатли, тақводор бандаларга айланадилар. Ҳам касбу ҳунар ўрганиб, ҳам шариат аҳкомларидан сабоқ олиб, кундан-кунга неъматлари зиёда бўла бошлади.

Сохта олим, шуҳратпараст шайхларнинг ҳасади келиб, Хожа Али ҳазратлари устларидан Хоразмшоҳга шикоят этибдилар. Улар: «Олампаноҳ, юрт нотинч бўляпти. Айрим кишиларнинг таноби тортилмаса, тожу тахт хатарда!»-дебдилар. Шоҳ: «Хўш, ул бузгунчи ким?»-деб сўраганда, улар дебди: «Хожа Али Ромитанийдурким, Бобойи Бухоройи номи бирлан машҳур. Ул Бобо юрт осойишталигига, салтанатга хатардир!» Ушбу гапдан шоҳ қаҳ-қаҳ отиб кулибди: «Ахир у мункиллаб қолган чолнинг қўлидан не иш келарди. У тун-кун тўқувчилик этиб юрибди. Менинг хуфияларим ҳамма вақт Хожа Алининг хонақоҳида кўз-қулоқ бўлиб турибдилар. Хожа Алининг оғзидан салтанатга қарши бирор оғиз гап чиққани йўқ. Сизлар бисёр ваҳимачи бўлибсизлар. Хожа Алида на кучу қувват, на қурол аслаҳа, на тожу тахтга даъво бор!» Шоҳнинг бу гапларига ҳасадгўйлар эътироз билдириб дебдилар: «Олампаноҳ, сизнинг аскарларингиз сонидан Хожа Али муридларининг сони ўн баробар бисёрдур. Хожа Али бир ишорат этса, муридлари қуролланиб, тожу тахтни эгаллаши ва уни истаган кишига олиб бериши мумкин!».

Хоразмшоҳга уларнинг бу далиллари таъсир этибди ва дебди: «Хўш, тадбир не?» Улар: «Олампаноҳ, Хожа Алига, энди Бухорога қайт, дейилса олам гулистон. Амри подшоҳ вожибдур. У Бухорога муридлари билан бирга равона бўлгай. Қарабсизки, юрт хавфу

хатардан қутилибди!»-деб шоҳга маслаҳат берадилар. Бу тадбир шоҳга манзур бўлибди-ю, Хожа Али ҳузурларига навкарларини юборибди. Хожа Али ул навкарларга бундан бир неча йил муқаддам Хоразмшоҳ муҳр босиб берган рухсатномани бериб, дебдилар: «Ушбу рухсатномани Хоразмшоҳга кўрсатинг, агар муҳр у кишиники бўлса, бизни Хоразмдан ҳайдамоққа ҳеч кимнинг ҳақ-ҳуқуқи йўқ. Агар муҳр у кишиники бўлмаса, биз ҳозироқ Хоразмни тарк қилурмиз!». Хоразмшоҳ ўзи берган рухсатномани кўриб, Хожа Али ар-Ромитанийнинг кароматларидан ҳайратланибди ва дарҳол Хожа Али ҳузурларига яёв бориб, ул зоти шарифдан узр сўрабди. Ҳазратга мурид бўлиб, рост йўлдаги солиқлар сафидан жой олибди.

Манбаларда Хожа Али Ромитанийнинг соҳибкаромат валиюллоҳ бўлганларини тасдиқловчи яна бир қатор нақллар келтирилган. Жумладан, «Мақомоти Шоҳи Нақшбанд» китобида ёзилишича, Рамазон ойида бир кун Хожа Азизонни ўн саккиз жойга ифторга таклиф қалибдилар. Хожа ҳаммасига бормоққа ваъда берибдилар ва бир вақтнинг ўзида ўн саккиз жойда бўлиб, ифтор этибдилар.

Хожа Али Ромитанийнинг «Рисолаи Азизон» китоблари машҳур. Бу китоб форс-тожик тилидан ўзбек тилига таржима қилиб нашр қилинган.

Қуйидаги ҳикматлар

Хожа Али Ромитанийга мансуб:

- Агар ер юзида Абдулҳолиқ Гиждувоний фарзандларидан бири бўлганда эди, Мансур Ҳаллож асло дорга осилмас эди.

- Ер бу тоифа (яъни сўфийлар) кўзида бир дастурхон кабидур.

Ҳазрат Хожа Алидан сўрадилар: «Иймон надур?» Ул зот дедилар: «Узмоқ ва уламоқдур!». Хожа Али Ромитанийнинг бу сўзларида икки маънога ишора бор. «Узмоқ ва уламоқ»дан рамзий маъно шуки, солиқ дунёдаги ўткинчи орзу ҳаваслардан, беҳуда хаёллардан кўнглини узсин ва кўнглини Ҳақ таолога боғласин. Шундан кейингина ҳақиқий иймонга сазовор бўлади, иймон лаззатини татиб кўради. Иккинчи маъно Ҳазрат Азизоннинг тўқувчилик касблари билан боғлиқ. Тўқувчи ипни узиб, сўнг бир-бирига боғлаб қўйсагина мато ҳосил бўлур. Ҳазратнинг ўз касблари асосида айтилган «узмоқ ва боғламоқ» ҳикматлари мана шу икки маънони ўзида мужассам этган.

- Икки ҳолатда: овқат тановул қилаётганда ва гапираётганда ўзингизни тута билинг!». Бу ҳикматда овқатланиш ва гапириш одобига риоя қилишни улуг зот буюраяптилар. Овқатни ғафлат билан истеъмол қилиш, овқат истеъмол қилаётганда беъмани сўзларни гапириш, шочишлоқ ёки оғиз тўла овқат билан гагирмоқ, кулмоқ - одобсизлик ҳисобланади. Овқат емоқдан мурод – унинг қувватини тоат – ибодатга, ҳалол меҳнатга сарфламоқдир. Шу боис овқатни огоҳлик билан ейиш лозим. Ҳазрат пири муршиднинг ақидаларига кўра ғафлат билан овқат тановул қилинса, унинг қуввати гуноҳ ишларга сарфланади. Огоҳлик, бу ризқни берувчи Аллоҳ эканини билмоқ ва унга шукрона этмоқ, инчунин, таомни «Бисмиллоҳ» айтиб тановул этмоқ. Огоҳлиқ - бу луқмаи ҳалолни емоқ, шубҳали таомдан сақланмоқдир.

- Гуноҳ қилмаган тил билан дуо айтинг, шунда дуонгиз ижобат бўлур. Яъни Аллоҳнинг дўстлари (валийлар)га тавозе ва ниёзмандлик этинг, уларнинг хизматини қилиб, кўнглини топинг, токи улар сизнинг ҳаққингизга дуо қилсинлар!

Муҳаммад Хоразмий Арзангийнинг «Шарҳи Рисолаи Азизон» асарида Хожа Али Ромитанийнинг қуйидаги каромат ва ибратли фазилатлари нақл қилинади: «Хожа Али Ромитаний кечки пайт мато сотиладиган бозорга бориб, бозорбоп бўлмагани туфайли сотилмай қолиб кетган ипакларни харид қилар эканлар. Ўзлари тун бўйи уйнинг бир бурчагида тоат-ибодат билан машғул бўлар, олиб келган ипаклар эса ўз-ўзидан тўқилиб, мато ҳолига келар, бу ишни ғайб эранлари бажарар эканлар. Хожа бу матоларни сотиб фойдасини ғариб, етим – есир, толиби илм, дарвешларга берарканлар. (А.Ғиждувоний, «Мақомоти Юсуф Ҳамадоний», Т. «Янги аср авлоди», 2003 йил, 44–бет)

- Дунё ва охираат опа-сингилга ўхшайдур. Бир киши бир вақтда опа-сингил билан никоҳ қура олмайди. Дунё ва охираат севгиси ҳам бир қалбда жо бўлолмайди. Ҳолбуки, иккови ҳам махлуқ. Шундай экан, Яратувчи билан яратилмишга бўлган севги бир жойда жамланмайди.

- Хожа Али ар Ромитанийнинг ўғиллари Хожа Иброҳим отасидан сўради: «Мансури Ҳаллож «Анал ҳақ» (Мен Ҳақман) деди, уни шу гапи учун қатл этдилар. Боязид Бастомий: «Хирқам ичида Аллоҳдан бошқа ҳеч кимса йўқ!»-деди, унга бу гапи учун ҳеч нарса айтмадилар. Бунинг ҳикмати не?» Хожа Али дедилар: «Мансури Ҳаллож «ман»ликни, Боязид Бастомий эса «йўқ»ликни илгари сурди. Шу боис Мансур мусибатга йўлиқди, Боязид омонликда қолди.»

Ҳожи Тешабобо Нақшбандийнинг айтишларича, Нақшбандхон ибн Султонхон Хожа Али ар Ромитанийнинг авлодларидан бўлганлар.

Ҳазрат Абдухалиқ Ғиждувоний мажмуаси

Ҳожа Муҳаммад Ориф ар-Равдаринӣ

Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий мажмуаси

Хожа Али Рометаний мақбарлари

Хожа Муҳаммад Бобойи Самосий мажмуаси

Саййид Амир Кулол хобгоҳлари

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд мажмуаси

Етти пир зиёратгоҳлари харитаси

Нақшбандхон ибн Султонхон Мири Араб мадрисасини хатм қилганлар. Шариат илмини пухта эгаллаган, зикрда, шуврда, сабру қаноатда уламолар пешвоси бўлганлар. Хотинлари ва фарзандлари вафот этгандан кейин қайта уйланмаганлар. Бухоро шаҳрида кичкина бир ҳужрада ёлғизликда фақирона яшаганлар. 1958 йилда вафот қиладилар. Қабрлари Ҳазрат Имом Ҳоҷатбарор хонақоларининг қибла томонидадир.

Хожа Али Рометаний рубойларидан

* * *

Биров билан суҳбат этдинг, ҳар сафар –
Қалбинг ғаш бўлдию, суҳбат – бесамар.
Азизоннинг руҳи кечирмас сени,
Ундайлар ёнидан қочмасанг агар.

* * *

Ул Оллоҳким тану жонни яратди,
Ҳар аъзони бир хизматга қаратди,
Тилда иллат кўрди-ю, этди тутқун,
Оғиз – зиндон, тилни анда қаматди.

* * *

Бечора дилим ошиқи рўйинг эрди,
То субҳгача муқими кўйинг эрди.
Чавғони зулфингга ҳолдин ҳолга
Элтар дилим, дил мисоли гўйинг эрди.

* * *

Г ар зикр дилга етса, дилинг дард қилгай,
Ул зикр эрдик, мардни фард⁴ қилгай.
Ҳарчандки, зикр хосияти отапидур,
Лекин икки жаҳонни дилингда сард⁵ қилгай.

⁴ Фард - ягона

⁵ Сард – совуқ.

* * *

Жонинг вужуд ичра қамалган қушдир,
 Ғанимат бил уни, асрагил ҳар он.
 Оёғидан боғлаб қўймасанг агар
 Учиб кетса, қайтиб келмагай, инон.

Қуйидаги мисралар Хожа Али ар Ромитаний вафотларига бағиш-
 лаб ёзилган:

Хафтсаду понздаҳ зи ҳичрат буд,
 Бисту ҳафтум зи моҳи Зулқъда.
 К-и Жунайди замону Шибли вақт
 З-ин саро рафт бар сари парда.

Яъни замонанинг Жунайди, вақтнинг Шиблийси ҳисоблан-
 миш Хожа Али ҳижрий 715 йил, Зулқъда ойининг 2 куни вафот
 қиладилар. Бу сана мелодий 1310 йилга тўғри келади. Хожа Али
 туғилган Ромитаннинг Қўрғон қишлоғидаги зиёратгоҳ истиқлол
 йилларида обод этилди. У ерда янги мақбара, масжид, меҳмон-
 хона, ҳовуз, дарвозахона бунёд этилди. Хожа Али ар Ромитаний
 зиёратгоҳлари қадимги Ромитан Қўрғонининг қибла томонида
 жойлашган.

ХОЖА МУҲАММАД БОБОЙИ САМОСИЙ

5. Хожа МУҲАММАД БОБОЙИ САМОСИЙ қ.с. – 1259 йил Ро-
 митаннинг Самос қишлоғида туғилганлар. 1354 йил вафот қил-
 ганлар. Қабрлари Самос қишлоғида. Айни шу куларда бу жой
 обод зиёратгоҳга айлантирилган.

Манбаларда таъкидланишича, Ҳазрат Бобойи Самосийнинг
 оталари – Сайид Абдуллоҳ бўлиб, ул зоти шариф шарияту тариқат
 илмидан воқиф эдилар. Ҳазрат Бобойи Самосий бугдой ранг, гоят
 нуроний, ўткир назарли зот бўлганлар. Соҳибкаромат, валиюллоҳ,
 буюк аллома “Силсилаи шариф”даги 14-ҳалқанинг пири муршиди
 Хожа Муҳаммад Бобойи Самосий тариқат сабоғини Ҳазрат Азизон
 – Хожа Али Ромитанийдан олганлар.

Бобойи Самосийнинг касблари деҳқончилик бўлган. Ҳазратнинг кароматлари ва нек хулқлари ҳақида «Мақомоти Амир Кулол», «Мақомоти Шоҳи Нақшбанд», «Тухфат аз зоирина» ва бошқа манбаларда зикр қилинган.

Ҳазрат Муҳаммад Бобойи Самосийнинг жуда кўп мурид – шогирд ва издошлари бўлган. Уларнинг энг етуқлари қуйидагилардир: Хожа Муҳаммад Сўфий, Хожа Муҳаммад Самосий (бу киши Бобойи Самосийнинг ўғиллари), Ҳазрат Мавлоно Али Донишманд, Ҳазрат Сайид Мир Кулол.

Нақл қилинишича, Хожа Муҳаммад Самосий бир гуруҳ муридлари билан Бухоро яқинидаги Қасри Ҳиндувондан ўтиб кетаётганда: «Бу тупроқдан бир эр иси келмоқда, шу зот баракотидин Қасри Ҳиндувон Қасри Орифонга айлангай», – дебдилар. Уша пайтда ҳали Ҳазрат Баҳоуддин туғилмаган, балки оналарининг қорнида эканлар. Бир неча вақтдан кейин Қасри Ҳиндувондан ўтганда: «Ҳалиги эрнинг иси ортиқроқ бўлибди», дейдилар. Дарҳақиқат ўшанда Ҳазрат Баҳоуддин таваллуд топганларига уч кун бўлган экан. Уч кунлик Баҳоуддинни Бобойи Самосий маънавий фарзандликка қабул қилиб, Мир Кулолга Баҳоуддин тарбияси билан шуғулланишни топширадилар.

Ҳазрат Баҳоуддиннинг боболари Ҳазрат Самосийнинг муҳиблари эдилар. Ул зотнинг кўнгилларида неваралари Баҳоуддинни Ҳазрат Бобойи Самосий ҳузурларига элтиш нияти ўтади ва ниёзмандлик ила невараларини Бобойи Самосийнинг ҳузурларига элтадилар. Бобойи Самосий: «Бу гўдакни биз фарзандликка қабул этдик. Биз ҳидини туйган эр шудир. Умид улки, бу фарзандимиз рўзгор муқтадоларидан бўлгай!»- дейдилар. Сўнг Сайид Мир Кулолга хитоб қилиб айтадилар: «Фарзандим Баҳоуддиндан шафқат ва меҳрингни дариг тутмагайсан. Агар бу ишда тақсир этсанг, сени асло кечирмасмен». «Мақомоти Шоҳи Нақшбанд»да ёзилишича, шу замондан бошлаб Ҳазрат Баҳоуддинда Бобойи Самосийнинг муборак нафаслари аломатлари кўрина бошлайди. Ҳазрат Баҳоуддиннинг ботинларида бир нур пайдо бўлади ва болаликдан у кишида ажойиб ва ғарайиб кароматлар содир бўла бошлайди. «Мақомот»да мана бу маълумот ҳам келтирилади: Ҳазрат Баҳоуддин дейдилар: «Ёшим ўн саккизга етгач, мен фақирни ўйлангирмоқчи бўлдилар ва бобом мени Самосга – Хожа Бобойи Самосий ҳузурларига юбордилар. Токи Ҳазрат Хожа Бобонинг муборак қадамлари бизнинг манзилга етсин ва бу маросим ул зот назари поклари остида ўтсин. Ҳазратнинг нуруний дийдорлари менга

насиб этди. Биринчи каромат ўша кечаси ниёзмандлик ва тамом тазарруъ билан Ҳазрат пиримнинг суҳбати шарифларидан пайдо бўлган эди: ўрнимдан турдим ва ҳазрати пиримнинг масжидларига бордим, унда икки ракат намоз ўқидим ва бошимни саждага қўйиб тамоми ниёзмандлик ила ўз-ўзимга дедимки: «Илоҳо, бало юкингни кўтармоққа менга қувват бер ва муҳаббатинг меҳнатини чекмоққа ўзинг таҳаммул ато айлагайсен!».

Бомдод вақти Ҳазрати Бобо ҳужраларида ҳозир бўлганимда ул зот менинг кўнглимдан кечган дуони каромат ила пайқаб, дедиларки: «Эй, фарзанд, дуони бундоқ қилмайдулар, балки: “Илоҳо сенинг ризоинг недур – анда мени тут!”», дерлар. Чунки Аллоҳ таоло ўз ҳикмати билан дўстларидан бирига балое юбормоқчи бўлса, ўз инояти билан ул балони кўтариш қувватини ҳам ато этгай ва бунинг ҳикматини унинг ўзига зоҳир айлагай. Ихтиёр ила бало сўрамоқ жоиз эрмас, бу густоҳликдур!»

Андин сўнг таом ҳозир қилинди. Тановулдан сўнг Ҳазрат менинг қўлимга нон тутқазиб: «Буни эҳтиёт қилиб тут!» дедилар. Шунда менинг хаёлимда: “Ҳозир–ку тўйиб овқатландик, бу нонга не зарурият бор эркан?»- деган фикр кечди. Ҳазрат Хожа Бобойи Самосийга кўнглимдан кечган фикр аён бўлди ва менга дедилар: «Бу нонни эҳтиёт қил. Беҳуда фикрларни кўнглингдан чиқариб ташла, хаёлингни паришон этма, уни жиловлаб тур!»- дедилар.

Шундан сўнг бир дарвеш кулбасига етдик. Ул дарвеш Ҳазрат Хожа Бобони бениҳоя хурсандлик ва ниёзмандлик ила кутиб олди. Кулбага киргач, дарвеш чеҳрасида изтироб пайдо бўлди. Ҳазрат дедиларки: «Рост айтгил, изтиробинг боиси недур?» Ул ниёзмандлик ва хижолат билан деди: Уйда сут бисёр, лекин нон йўқдур. Хожа Самосий менга ишорат қилиб дедилар: «Нонни дастурхонга қўйгилки, иш берди!» Алҳақ шул воқеалардан сўнг менинг Ҳазрати пиримга бўлган муҳаббатим чандон зиёда бўлди...

Ҳазрат Хожа Бобойи Самосий Қасри Орифонга келдилар ва ўзлари совчиликка бордилар. Қуда тараф Ҳазратнинг райъларини қайтармадилар ва мен уйландим».

«Мақомоти Мир Кулол»да нақл қилинишича, Самос қишлоғида икки гуруҳ орасида низо чиқиб, охирида муштлашибдилар. Натижада бир кишининг тиши синибди. Жабрланган томон, тишимиз хунбаҳосини ундириб оламиз, деб ҳокимга арз қилмоқчи бўлибди. Шунда орадан бир киши: «Бобойи Самосий Ҳазратларига мурожаат этайлик, у киши не десалар шуни қилайлик. Зеро, у кишидан маслаҳат олмай ҳокимга бориш гуноҳ бўлур», –

дебди. Унинг бу фикри ҳаммага маъқул бўлибди. Ҳазрат Бобойи Самосий синган тишни олиб Мир Кулолга берибдилар ва «Эй фарзанд, сиз шундай бир иш қилингки, орадаги ишро йўқолсин!» – дебдилар. Мир Кулол жабрдийда оғзига тишни ўрнатиб, Оллоҳ таолодан мадад, пирлардан истиғноят тилаб, дуо қилибдилар. Тиш асли ҳолидай бўлиб қолибди. Бу ҳолини мушоҳада этиб, икки гуруҳ бир-бири билан ярашиб, тавба шарафига муяссар бўлибди.

«Мақомоти Сайид Мир Кулол»да ёзилишича, Мир Кулол Ромитанда кураш тушар, Ҳазрат Муҳаммад Бобойи Самосий эса девор соясида ўтириб, майдондагиларни тамоша қилиб турганларида маҳрамларидан бири сўрайдики: «Эй Махдум! Бу одамлар бидъат иш билан машғул, сиз эса ҳайратланиб тамоша қилиясиз. Бунинг боиси не?» Бобойи Самосий дедилар: «Эй фарзанд! Бу майдонда бир мард борки, ўзи сайидзода (яъни пайғамбаримиз с.а.в. авлодлари) бўлиб, анинг суҳбатидан барча комил инсонлар баҳраманд бўлгусидир. Биз шу мардни кутиб ушбу ерда турибмиз, зеро унинг парвози гоят баланд, мақоми ҳам олийдур.»

Баногоҳ Сайид Мир Кулол назарлари Бобойи Самосийга тушиб, ошиқ ва ошуфта юрак Ҳазрат Бобо тўрига сайд бўлди ва майдонни тарк қилдилар. Бобойи Самосий Сайид Мир Кулолни фарзандликка қабул этиб, ул зотга тариқат одобидан сабоқ бера бошлайдилар. Шу кундан эътиборан Сайид Мир Кулол қайта кураш майдонига чиқмадилар.

Жомийнинг «Нафоҳатул унс» китобларида таъкидланишича, Бобойи Самосий ўз кулоҳларини Баҳоуддин Нақшбандга берадилар. Оллоҳ шу кулоҳ шарофатидан Баҳоуддинга балоғардонлик қароматини ато этган экан.

САЙИД АМИР КУЛОЛ

6. Сайид АМИР КУЛОЛ қ.с. – асли исмлари Сайид Амир Калон бўлиб, Бухоро яқинидаги Сухор қишлоғида туғилганлар. Бу зот тахминан 1287 йилларда дунёга келганлар. Кулолчилик билан шуғулланганликлари сабабли Мир Кулол номи билан машҳур бўлганлар. Мир Кулол “Силсилаи шариф”даги ўн бешинчи ҳалқанинг пири мурушиди ҳисобланадилар.

Мир Кулолнинг Сайид Амир Бурҳон, Сайид Амир Ҳамза, Сайид Амир Шоҳ, Сайид Амир Умар исмли фарзандлари бўлган. Мир Кулолнинг бир юз ўн тўртта авлиё бўлган халифалари бор эди. Энг етуқлари: Баҳоуддин Нақшбанд, Мавлоно Ориф Деггароний, Шайх Ёдгор Валий, Шайх Жамолиддин Деҳаи Осийи, Шайх Шамсиддин Кулол, Хожа Дарзуний.

Амир Кулол ҳазратлари катта ўғиллари Амир Бурҳонни Ҳазрат Баҳоуддинга, иккинчи ўғиллари Амир Шоҳни Ҳазрат Шайх Ёдгорга, учинчи ўғиллари Амир Ҳамзани Мавлоно Ориф Деггаронийга ва тўртинчилари Амир Умарни Мавлоно Жамолиддин Деҳаи Осийийга топширадилар.

Сайид Амир Кулолнинг тариқатдаги пирлари Ҳазрат Бобойи Самосий ҳисобланадилар.

Сайид Мир Кулол ҳақларида чеваралари Шаҳобиддин «Мақомоти Амир Кулол» китобини ёзган. «Мақомоти Амир Кулол» да ёзилишича, Ҳазрат Мир Кулолнинг оналари дер эканлар: «Амир Кулол қорнимда эканлигида шубҳали луқма ютиб қўйсам, кўкрагим остида шу қадар қаттиқ оғриқ пайдо бўлардики, ҳатто ҳушдан кетаёзардим. Кейин маълум бўлдики, бу ҳол покиза фарзандим барокатидан экан».

«Мақомоти Амир Кулол»да нақл қилинишича, Ҳазрат Мир Кулол мужаррад (бўйдоқлик) даврларида Ромитан туманидаги боғларнинг бирида ўз тенгқурлари билан иттифоқ бўлиб чопонларини ювибдилар ва биродарларига айтибдиларки, эй ёронлар, чопонларни пахса девор устига қўймайлик, чунки у ердаги тиканларга озор берилур. Зинҳор дарахтлар шоҳига осмайлик, шохлар эгилиб, жабр бўлур. Заминга ҳам ташламайлик, ўт-ўланлар хароб бўлур. Бу гапларни эшитиб, не қиларини билмай қолган биродарлар сўрабдики: «Амир, сиз чопонингизни қандай қилиб қуритасиз?» Ҳазрат дебдилар: «Мен чопонимни устимга ташлаб, офтобрўяда ўтираман ва шундай қилиб қуритаман. Эй ёронлар, агар пахса девордан бир парча узилиб ерга қуласа ё дарахт шоҳи синса, ё чорва ейдиган ўтларга зарар етса, Худовандга не узр билдирурмиз? Зинҳор номашруъ (шариатга зид) ишлар, кичик бўлса ҳам қилманг. Чунки кичик гуноҳ тақрорланаверса, дузахга олиб борур. Пайгамбар с.а.в., истиғфор (кечириш сўраш) билан катта гуноҳлар ҳам кечирилади, муттасил қилинаверилса, кичик гуноҳлар ҳам қаттага айланади, деганлар».

Ҳазрат Амир Кулол дейдиларки, то тақво (парҳез)ни рӯзгорингиз шиори этмасангиз, Оллоҳ таоло сизга тўғри йўл эшигини очмайди.

Ҳазрат Сайид Мир Кулол қуйидаги байтни тез-тез шогирдларига ўқиб берар эдилар ва унга амал этмоқликни улардан талаб қилардилар:

*Маёзор мўру маёзор кас,
Раҳи растакори ҳамин асту бас!*

Таржимаси:

*Агар нажот топай десанг, аё ёр!
Ҳатто чумолига бермагил озор!*

Ҳазрат Амир Кулол дейдиларки, сиз бир сердарахт боққа кирдингиз, ҳар бир дарахтнинг беҳисоб шохлари, ҳар бир шохнинг беҳисоб барглари бор ва ҳар битта баргда биттадан қуш қўниб, янгроқ ва фасеҳ овоз билан «Ассалому алайкум, эй валиюллоҳ!» – дейишса, бу қанчалик ёқимли бўлмасин, сиз зинҳор бундан ғурурланманг, шу заҳотиёқ ҳам зоҳир, ҳам ботинингиздан Оллоҳ таолодан қўрқув жой олсин. Гоҳо банда Оллоҳ таолодан шу қадар қўрқсинки, дўзах фақат мен учун бино қилинган, деган фикр унинг қалбида бўлсин. Ва гоҳо Оллоҳнинг раҳматидан умидвор бўлиб, шодлансин, зеро Худонинг наздида бутун олам гуноҳини мағфират қилиш душвор эмас.

Нақл қилурларки, Ҳазрат Сайид Мир Кулол асҳоблари билан Бухородаги жомеъ масжидга қараб кетаётгандилар. Йўл ёқасидаги далада деҳқончилик қилаётган бир ғулом бойдан сўради: «Бу ўтиб кетаётганлар кимлардур?» Бой деди: «Булар текинхўр, нарзхўрлардур!» Унинг бу гапини эшитиб Ҳазрат Мир Кулол дедилар: «Эй ёронлар! Улуғ Хожамиз Ҳазрат Абдулҳолиқ Ғиждувоний қ.с. айтган эдиларки, кимеки дарвешларга ҳақорат назари билан қараса, то гаргин (оғир касаллик) дардига чалинмаса, дунёдан ўтмас».

Ҳазрат Мир Кулол асҳоблари билан намозни ўқиб қайтиб келаётганда не кўз билан кўрсинларки, ул бой худди олов ичига тушган каби талваса қилиб ётибди. Унинг кўзи Ҳазрат Амир Кулолга тушиши билан англадики, ўзига теккан ўқ Амир Кулол камонларига тегишлидир. Ва ўз ғуломига ялиниб деди: «Мени ул Ҳазратнинг оёқлари остига элгинг, шояд авф этсалар!» Ғулом бойни кўтариб Ҳазрат Сайид Мир Кулол ҳузурларига олиб борди ва

нажот талаб қилди. Ҳазрат Мир Кулол афсусланиб дедилар: «Бу ўқнинг давоси йўқ. Тезроқ уни уйига элтинглар!» Дарҳақиқат, бой хонадонига етмасдан жон таслим этди.

Бир куни Хожа Бобойи Самосий асҳобларидан бири Амир алайҳир раҳмадан авлиёлар кароматлари тўғрисида сўрабдилар. Ҳазрат Мир Кулол ўша пайтда мабдаи ҳол (дарвишликнинг ибтидосида) эдилар. Жавоб бериб дедиларки: «Авлиёлар каромати ҳам ақл, ҳам нақл жиҳатидан ҳақ ва ростдур. Бунга ҳеч шак-шубҳа йўқ. Жуда кўп машойихлар гуруҳи аҳволидан бу ҳол маълум ва маъруф. Кимнингки, кўзи иймон нуридан мунаввар ва бу тоифадагиларга эътиқоди бўлса, уларнинг Сомирий(сеҳргар)лардан эмаслигини яхши билади. Зеро, Сулаймон алайҳис салом қиссаларидан маълумки, ул зотнинг вазири: “мен сиз кўз очиб юмгунча Билқис тахтини ёнингизга олиб келурман”, демиш. Ваҳоланки, Сулаймон алайҳис салом вазирлари Сомирийлардан эмас эди. Амирал Муъминин Умар Хаттоб разияллоҳу анҳум ҳадисларидан маълумки, Ҳазрат Умар Хаттоб минбарда хутба ўқиётиб, шу орада тўсатдан: «Тоққа чиқинг!» дея хитоб қиладилар. Ироқдаги жиҳод йўлида турган ислом лашкарлари бу ҳайқириқни эшитиб тоққа ўрлаб кетадилар ва пистирмадаги душман галасига зарба берадилар. Дарҳақиқат, бундай кароматлар бисёрдир...”

Нақл қилинишича, Ҳазрат Амир Кулол йигирма беш йил давомида агар шом намозини Сухорда ўқисалар, хуфтон намозини Самосда адо этар эдилар, лекин ҳеч ким бу ишдан воқиф эмас эди.

Нақл қилурларки, Ҳазрат Амир Кулол маърифатга мустағрақ бўлиб, ёронларига ҳаж этиш қиссасини баён қилар, мажлис аҳли Ҳазратни ҳайратланиб тингларди. Амир зиёрат этиш одоби, манзиллари ва уламоларнинг бу хусусдаги муҳолиф фикрлари ва ё иттифоқлари, хуллас муқаддас ҳаж зиёратининг жамики икир-чирларигача баён этардилар. Шу асно даврадагиларнинг бири кўнглида шубҳа ўтади: «Ахир, Ҳазрат Каъбатуллога борганлари йўқ-ку! Ҳеч бўлмаса умрида бир марта Каъбани кўрган киши бу гапларни айтса, бошқа гап». Бир соат ўтар-ўтмас Ҳазрат Амир ташқарига чиқиб, ҳалиги одамнинг қўлидан тутиб, шундай хитоб қилдилар: «Эй нодон, кўзингни оч ва юқорига назар сол, тамоша қил!» У юқорига қараса Амир бошлари устида Каъбатулло жилва қилиб турибди ва Амирни тавоф этяпти. Ҳалиги киши бу ҳолни кўриб мушоҳада этгач, Амир оёқлари остига ўзини ташлаб тавба қилади. Амир буюрдиларки: «Эй нодон қай бир кимсаки, ўзида ҳеч

вақоё йўқ, бошқаларда ҳам ҳеч нима йўқ деб гумон қилур. Шунинунутмагилки, то ҳақиқий кўз (ботиний қалб кўзи) очилмагунча ҳеч нарсани (ҳақиқатни) кўриб бўлмайди”.

Сайид Амир Кулол ҳикматларидан:

Нақл қилурларки, бир куни Ҳазрат Амир алайҳир раҳма ўз ёронларига дедилар: «Эй ёронлар, ихлос этинг халос бўласиз, қўрқинг (Аллоҳ ғазабидан) – нажот топурсиз!»

- Билингики, луқман ҳалол дилни ва тилни пок этади. Зеро одамнинг ошқозони худди ҳовуз кабидур, унга тоза сув қуймоқ лозим, шу ҳовуз суви ва тупроқдан вояга етган ҳар хил гул, ҳар турли дарахтлар меваси пок ва манфаатли бўлгай.

- Барча тоатнинг бошида тавба туради ва тавба улдурки, қилган гуноҳингиз учун дилдан пушаймон бўлмоқ ва қайта бу гуноҳ такрорланмаслиги учун аҳд қилмоқ.

Ҳазрат Амир Кулолдан сўрадиларки, иродат (муридликка қўл бериш)нимадур?. Ҳазрат жавоб бердилар: «Иродат – Ҳақ Таоло ёди билан яшамоқ, замима (ёмон, ярамас хулқ,) одатларни тарк этмоқ, аҳдга вафо қилмоқ, омонатга хиёнат этмаслик, ўз-ўзини тақсир қилмоқлик, яъни ўз камчиликларини кўра билмоқликдир.

- Худойи таоло фармонларига мутаважжеъ бўлинг, қаерда бўлманг илм талабидан узоқда юрманг ва агар обу оташ дарёларига дуч келсангиз ҳам ғаввос бўлиб кечиб ўтинг – илмга етинг!

- Касб-ҳунар билан тирикчилигингизни ўтказиб, ҳалол касб орқали рўзгорингизга етгулик миқдорда, лофу исроф даражасига етказмасдан ризқ-рўз топишга ҳаракат қилмоғингиз лозим. Ва шул жамғармангиздан камбағалларга нафақа берингики, бунда ҳам исрофгарчилик ёхуд бахиллик этманг, (яъни кам ҳам берманг), ўрта йўлни тутинг!

- Яхши хулқ ва жавонмардликдан бошқа ҳеч бир хислат одам динини ислоҳга келтиролмас.

- Олимларга мулозамат қилинг, уларга яқинлашинг, чунки бу тоифа Муҳаммад салоллоҳу алайҳи васаллам ва ислом ворисларидурлар. Чунончи, Расулуллоҳ алайҳиссалом бу ҳақда буюриб-тиларки, ал уламои ворисал набий. Эй ёронлар, зинҳор бундай олимлар билан алоқани узманг, токи ҳар икки оламда ҳам нажот топгувчилардан бўлгасизлар. Билингики, нодонлар суҳбати сизни Аллоҳ Таолодан йироқ этур.

- Ҳазрати Амир алайҳир раҳма васият этадилар: истайменки, менинг ва ёронларимнинг аъмоли юқоридаги насихатларга мос бўлсин, уларни қаттиқ тутайлик.

«Мақомоти Амир Кулол» да ёзилишича, Амир Темур Ҳазрат Амир Кулолнинг дуолари шарофатидан улуг зафарларга эришган эканлар.

Манбаларда таъкидланишича, Сайид Мир Кулол вафот этганда, васиятларига мувофиқ, Ҳазрат Баҳоуддин ва Ҳазрат Мавлоно Ориф Деггаронийлар ул зотни ювиб, кафанлаб, қабрга қўйганлар. Ҳазрат Сайид Мир Кулол 1370 йилда вафот қилганлар, қабрлари Сухор қишлоғидадир.

Собиқ иттифоқ замонида Ҳазрат Мир Кулол жомеъ масжидлар бузилди, зиёратгоҳ қаровсиз, вайрона ҳолига келтирилган эди.

Истиқлол йилларида Мир Кулол зиёратгоҳларида янги жомеъ масжид, меҳмонхона, дарвозахона қурилди. 2007 йилда Сайид Мир Кулол қабрлари устида маҳобатли мақбара қад ростлади. Бу ерда улкан боғ барпо қилинди. Ушбу мажмуа истеъдодли архитектор М.Қ.Ахмедов лойиҳаси асосида яратилган. Сайид Мир Кулол обидаларини бунёд этишда уста Олим, уста Музаффар, уста Муҳиддин, уста Абдуллоҳидлар хизмат қилган.

ҲАЗРАТ БАҲОУДДИН НАҚШБАНД

7. ҲАЗРАТ БАҲОУДДИН НАҚШБАНД қ.с. – асли исмлари Муҳаммад ибн Муҳаммад Жалолиддин бўлиб, Хожаи Бузруг (улуг Хожа), Шоҳи Нақшбанд, Ҳазрат Баҳоуддин, Баҳоуддин Балогардон номлари билан жаҳонга машҳурдирлар. Авлиёлар султони “Силсилаи шаиф”даги ўн олтинчи ҳалқанинг пири муршиди ҳисобланадилар.

Ҳазрат Баҳоуддин 1318-йилда Бухоро яқинидаги Қасри Ҳиндувон қишлоғида туғилганлар. Кейинчалик бу зоти шариф баракотларидан Қасри Ҳиндувон Қасри Орифонга айланди.

«Тухфатул ансоб» китобида Баҳоуддин насаблари ҳақида маълумот берилган: Ҳазрат Баҳоул ҳақ ва дин Сайид Муҳаммад ибн Сайид Муҳаммад Жалолиддин Бухорий ибн Сайид Бурҳониддин ибн Сайид Шаъбон ибн Сайид Абдуллоҳ ибн Сайид Зайнуллобиддин ибн Сайид Шаъбон ибн Сайид Бурҳон ибн Сайид Маҳ-

муд Румий ибн Сайид Исҳоқ ибн Сайид Тақи ибн Сайид Маҳмуд Жоме ибн Сайид Али Акбар ибн Ҳазрат Имом Али Тақи ибн Имом Муҳаммад Тақи ибн Ҳазрат Имом Али Мусо ар Ризо ибн Зайнуллобиддин ибн Ҳусайн ибн Али ибн Абу Толиб.

Ҳазрат Баҳоуддин она томонидан сиддиқийдурлар, яъни насаблари Абу Бакр Сиддиққа бориб тақалади.

Ҳазратнинг касблари матога нақш солмоқ эди. Ҳазрат Баҳоуддинни “Нақшбанд” дейишларининг бир жиҳати касблари, яъни матога нақш солиш билан боғлиқ. Иккинчиси, Аллоҳнинг номини қалбга нақш айламоқ деган маънони англатади. Ҳазратнинг «Дил ба ёру, даст ба кор» - қалбинг Аллоҳ зикри билан, қўлинг эса ҳалол меҳнат ила банд бўлсин” - деган оламшумул шиорлари ҳам шунга ишора этади.

Ҳазрат Баҳоуддин Бобойи Самосий, Сайид Мир Кулол, Қусам Шайх, Халил Ота, Ориф Деггароний, Баҳоуддин Қишлоқийлардан сабоқ олганлар. Ҳазрат Баҳоуддин увайсий бўлиб, Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний руҳларидан таълим олганлар.

Баҳоуддиннинг Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний руҳларидан таълим олиш воқеаси “Муздохун” (Мардохун) мазоридида рўй берган. Муздохун мазори ҳозирги Навоий вилояти Қизилтепа тумани Азизобод мавзеининг Роҳобод қишлоғида жойлашган. Ҳазрат Баҳоуддин Азизободдан унчалик узоқ бўлмаган Ревартун қишлоғида бир муддат яшаганлар. Ана шундай кунларнинг бирида тунда Ревартундан чиқиб Хожа Муҳаммад Восеъ ва Хожа Аҳмад Ажфарнуй (Хожа Ажбандий) мазорларини зиёрат қиладилар.

Ҳазрат Баҳоуддиннинг Абулхолиқ Гиждувоний руҳониятларидан файз, сабоқ олганликлари воқеаси Муҳаммад Боқирнинг “Мақомоти Шоҳ Нақшбанд” китобида ўз тилларидан қуйидагича нақл қилинади: “Аҳволнинг аввалида жазаба ғалабаси ва беқарорликда Бухоро мазорларини тунлари кезиб юрдим. Тунларнинг бирида табаррук мазорлардан бирининг бошига бордим. Қайси мазорга бормай, ўша мазорда ёниб турган бир чироғни кўрдим.

Чироғдонда ёғ ва пилик тайёр ва муҳайё эди. Бироқ пиликни биров ҳаракатга келтириш лозим бўлиб, у ёғдан чиқар ва янгидан ёна бошларди.

Тунда табъа тобиъинлардан бўлган ва уларнинг Мовароуннаҳрга келганликлари ишончли нақл билан исботланган Хожа Муҳаммад Восеъ қуддиси сирруҳунинг мазорлари бошига келдим. Хожа Аҳмад Ажфарнуй (унини ҳозирда Хожа Ажундий дейишади) мазорига боришга ишорат бўлди. Мазкур мазорга етганимда менга икки

киши яқинлашди. Белларига иккитадан қилич осиб олган эдилар. Мени бир уловга миндиришди ва уловнинг бошини Муздохун мазори томон буришди. Муздохун мазорига етганимда чироғдон ва пиликни юқорида айтилган ҳолда кўрдим. Қиблага юзланиб ўтирдим. Шу онда беҳудлик юз берди ва қарасам қибла девори ёрилиб, бир катта тахт пайдо бўлди. Тахт олдига яшил парда тортилган эди. Бу тахт атрофида бир гуруҳ кишилар ўтирар эдилар. Уларнинг орасидан Хожа Муҳаммад Бобони танидим. Бу одамлар дунёдан ўтган одамлар эканини билдим. Жамоат ичида бир киши менга: “Тахтдаги Хожа Абулхолиқ Фиждувоний қуддиса сирруҳудир ва бу жамоат эса уларнинг халифаларидир”, деди. Сўнг ҳар бирига ишорат қилиб, мана бу Хожа Аҳмад Сиддиқ, Хожа Авлиёи Калон, Хожа Ориф Ревгарий, Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий, Хожа Али Ромитаний қаддасаллоҳу арвоҳаҳум деб таништирди. Хожа Муҳаммад Бобога етгач, деди: “Уларни сен ҳаётлик чоғида топгансан, Шайх сенга бир қулоқ берган ва сенга каромат қилиб тушаётган бало сенинг бароқатинг туфайли даф бўлади, деган эдилар”.

Шунда жамоат: “Қулоқ сол ва яхшилаб эшит, Ҳазрати Хожай Бузруг (А.Фиждувоний) сенга сўз айтадиларки, Ҳақ йўлида юришда бунга амал қилмай иложинг йўқ!” Шунда жамоатдан Хожай Жаҳонга салом бериш ва уларнинг муборак жамолларига назар солишга руҳсат сўрадим. Пардани кўтардилар. Нуроний бир пирни кўрдим ва салом бердим. Саломга жавоб бердилар. Сўнг сулукнинг бошланиши, ўртаси ва охири ҳақида баён қилдилар ва дедилар: “Сенга чироқларининг юқоридаги кайфиятда кўрсатилиши сенинг бу йўлдаги истеъдод ва қобилиятингга ишорат ва башоратдур, аммо истеъдод пилигини ҳаракатга келтирмоқ лозим, токи равшан бўлсин ва сирлар зуҳурга келсин”. Сўнг буюрдилар: “Барча ҳолатда ҳам қадамнинг амру наҳий кўчасида бўлсин, суннатни ҳамиша жойига қўйишга интил, бидъатлардан узоқ бўл, Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларини ўзингга пешво қилиб ол, Расулуллоҳу саллаллоҳу алайҳи васаллам ва унинг улуг саҳобалари, ризвонуллоҳу алайҳим ажмаъин, асарлари ва хабарларини изловчи ва ўрганувчи бўл!”.

“Мақомот”дан келтирилган ушбу иқтибос Ревартундаги “Гулҳовуз”, Хожа Муҳаммад Восеъ, Хожа Аҳмад Ажфарнуй (Хожа Ажбандий), Мардохун (Муздохун) мазорлари Баҳоуддин Нақшбанд қадамлари теккан, улуг хосиятли зиёратгоҳлардан эканлигини кўрсатиб турибди.

Хожа Муҳаммад Восеъ қуддиса сирруҳунинг моларлари Ра-
вартундан унча узоқ бўлмаган Варозун қишлоғида жойлашган
“Мақомот”да: “Муҳаммад Восеъ таъба тобеинлардин, яъни пай-
гамбаримиз (с.а.в.)нинг саҳобаларини кўрган одамлар билан уч-
рашган киши бўлиб, Арабистондан Мовароуннаҳрга келганлиги на-
ри ишончли нақл билан исботланган”, деган фикр билдирилган.
Абдураҳмон Раъфат Пошонинг “Тақво зийнатлаган имон” (Тақво
зийнатлаган имон. Т., Шарқ, 2015) китобида эса Муҳаммад ибн Во-
сеъ Аздий басралик улуғ тобеин бўлиб, Қутайба ибн Муслим билан
Мовароуннаҳрга, жумладан Марв, Бойканд, Бухоро шаҳарларига
келгани тўғрисида маълумотлар берилган. Мазкур рисолада ёзи-
лишича, Муҳаммад ибн Восеъ Аздий “зайнул фуқаҳо (фақиҳлар
зийнати) деган лақабга сазавор бўлиб, халқ орасида Басранинг
обиди сифатида танилган. У Расулulloҳ алайҳиссаломнинг ходи-
ми улуғ саҳобий Анас ибн Молик ансорийнинг шогирди бўлган.”

Қутайба ибн Муслим ўз атрофидагилардан Муҳаммад ибн Во-
сеънинг қаердалигини сўрайдилар. Улар Муҳаммад ибн Восеъ-
нинг найзасига суяниб, кўзи тикилиб, бармоғини осмон томонга
ҳаракат қилдираётган ҳолда кўрганларини хабар берадилар. Қу-
тайба: “Уни ўз ҳолига қўйинглар, безовта қилманглар. Аллоҳга қа-
самки, мана шу бармоғи менга минг нафар навқирон йигит кўта-
риб юрган машҳур қиличдан кўра яхшироқдир. Дуо қилаётган
маҳалда уни ўз ҳолига қўйинглар, уни дуоси мустажоб бўлувчи
киши эканини биламиз”, - дейдилар.

Молик бин Дийнор Муҳаммад ибн Восеъ ҳақида шундай деган-
лар: “Амирларнинг қориси бор, бойларнинг қориси бор, Муҳаммад
ибн Восеъ Раҳмон қориларидан биридир”.

Ҳазрат Баҳоуддин тунда кезган Варозундаги Муҳаммад ибн Во-
сеъ мазорига қабр рамзий бўлиб, табаррук зиёратгоҳ саналади.

Хожа Аҳмад Ажфарнуй мазорлари ҳам ҳозирда мавжуд. Қизил-
тепа шаҳри қуйисида жойлашган бу жой халқ орасида Хожа Аж-
бандий мазори деб айтилади.

Ҳазрат Баҳоуддиннинг Абулхолиқ Гиждувоний руҳлари билан
учрашган Муздохун (Мардохун) ҳозирги кунда халқ тилида ўзгар-
тирилиб Мазорхон (Мазоргон) мазори деб юритилади.

Тариқат одобини, илмини Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд Сайид
Амир Кулолдан ўргандилар. Ҳазрат Баҳоуддин Сайид Амир Ку-
лолга сидқу ихлос билан хизмат қиладилар. Нақл қилинишича,
бир кун Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд ҳумдонга ўтин қалаб тур-

ганда, эгниларигади бор давлатлари ҳисобланмиш пўстинни ечиб оловга ташлабдилар. Бу ҳолни кўриб Мир Кулол: «Эй фарзанд, хумдонга кириб пўстингизни олинг, ҳали у сизга кўп даркор бўл-гай! – дебдилар. Баҳоуддин эса эътироз билдириб дебдиларки: «Агар у тош ё темир бўлганда ҳам аллақачон эриб кетарди. Менинг пўстинимдан ном-нишон қолмагандир.» Мир Кулол: «Эй, Баҳоуддин! Ҳақ Субҳонаҳу таоло ишқи оташида неча йилдан бери куйиб келаяпсиз, лекин бу пўстинингизга ул оташ таъсир қилмади. Ваҳоланки, эгнингизда доимо шу пўстин бор эди. Хумдондаги олов зинҳор-зинҳор ул пўстинни куйдиrolмагай. Зеро, машойихлар: Каси сўхтаро ду бора бирён нақунанд, яъни куйган одамни қайтадан ўтга бирён этмаслар, деганлар. Қўрқмай хумдонга кириңг!» - дебдилар. Баҳоуддин «бисмиллаҳ» деб лов-лов ёниб турган хумдон ичига кирсалар, пўстинларининг ҳатто бир тукига ҳам олов таъсир қилмаган экан. Шунда Мир Кулол дедилар: «Эй, фарзанд! Дарвешлар зоҳирида бўлган нарсаларга дунё оташи таъсир этмас. Сиз дарвешлар қалбидан жой олмоққа сайъ-ҳаракат айланг, шунда дўзах оташи сизни куйдиrolмас!»

Муҳаммад Боқирнинг “Мақомоти Шоҳи Нақшбанд” китобида нақл қилинишича, Ҳазрат Баҳоуддин камолотга етгач, Ҳазрат Саид Амир Кулол дейдилар: “Эй фарзанд, Ҳазрати Бобойи Самосий сен тўғрингда қилган васиятларини тамом бажо келтирдим. Ул зот менга деган эдиларки, мен сени қандай тарбият этган бўлсам, фарзандим Баҳоуддинни ҳам худди шундай парвариш қилгайсен ва шафқатни дариг тутмагайсен. Ҳар неки дедилар, адо этдим. . . Энди сизга ижозат – хоҳ турк, хоҳ тожикдан бўлсин, қаердаки димоғингизга бир куш ҳид етса – талабда тақсир этманг!” Ва азҳобларига қарата дедилар: “Саҳобаларим ичида икки киши – Ҳазрат Баҳоуддин ва Мавлоно Ориф Деггаронийга тенг келадигани йўқ. Ҳар иккиси ҳам бошқа саҳобаларимдан ўзиб кетди.”

Ҳазрат Саид Амир Кулол оғир бетоб бўлиб, ўлим тўшагида ётганларида барча асҳобларини йиғиб, бундан буён Ҳазрат Баҳоуддинга тобеъ бўлишини айтадилар. Асҳоблар Саид Амир Кулолга: “Улар зикр(жаҳрия зикр)да сизга эргашмадилар-ку!” деб мурожаат қилдилар. Амир Кулол уларга қарата: “Ҳазрат Хожа этадиган ҳар бир иш ўзгалар амалидан яхшироқдир. Хожа ҳар не иш этсалар, у ҳикмат ҳисобланади. Зеро, ул Илоҳий ихтиёр ила воқеъ бўлур, ўз ихтиёри билан эмас.”

Ҳазрат Баҳоддиннинг Хожа Алоуддин Аттор, Хожа Муҳаммад Порсо, Хожа Алоуддин Фиждувоний, Шайх Сирождиддин Пирмастий, Яқуби Чархий каби кўплаб етук шогирдлари бўлган.

Хожа Муҳаммад Порсо ал Бухорий Баҳоддин Нақшбанднинг улуғ аллома, ҳаққа етган ориф, қутбул авлиё, соҳибкаромат муршид бўлиб етишган муридларидан. Бу зоти шарифнинг исмлари Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Маҳмуд Ҳофизиддин ал Бухорийдир. Хожа Муҳаммад Порсо 1348 йилда Бухорода туғилганлар. Бухоро мадрасаларида таълим олганлар. Хожа Муҳаммад Порсога Ҳазрат Баҳоддин ботин илмидан таълим берганлар. Ҳазрат Баҳоддиннинг Хожа Порсога меҳр-муҳаббатлари гоят баланд бўлган. Ҳазрат Баҳоддин Нақшбанд (қ.с.) биринчи марта ҳаж сафаридан қайтиб келадилар. Мухлислари, саҳобалари Ҳазратни бирма-бир зиёрат қиладилар. Хожа Порсо ҳам ушбу мажлисга кириб келадилар. Ҳазрат Баҳоддин Хожа Порсо томонга юзларини ўгириб дейдилар: “Дўстларимиздан қай бириси бизнинг ёнимизга келса, аввал ботинини бизнинг ботинга рост айлаб, сўнг ҳузуримизга киради. Лекин хоҳ ғайбда, хоҳ ёнимизда бўлсин – ботини менинг ботинимга доимо рост бўлган ягона дўстим сенсан!”

Ҳазрат Баҳоддиннинг Хожа Порсо ҳақларидаги қуйидаги сўзлари ҳам бу зоти шарифнинг улуғ даражаларидан далолат беради: “Хожа Порсо не тиласа, Аллоҳ таоло бажо келтиради, биз дегаймизки, айтгил, у тиламайди!”

Ҳазрат Хожа Порсо биринчи маротаба устодлари Ҳазрат Баҳоддин билан Маккаи Мукаррамага ҳаж арконларини бажармоқ учун борганлар. Навоийнинг “Насоимул муҳаббат” китобида келтирилган маълумотга кўра, ҳижрий 822 йилнинг муҳаррам ойида Хожа Порсо Бухородан иккинчи бор Байтуллоҳ зиёрати учун йўлга чиқадилар. Қаерга борсалар, албатта у жойдаги бузрукзодалар, валийлар қабрини зиёрат қилар ва ул мамлакатдаги саййидлар, шайхлар, уламолар эса Хожа Порсога пешвоз чиқиб, ул зотдан дуо олардилар. Ҳазрат Жом шаҳридан ўтиб кетаётганларида ҳам кўплаб асҳоблар, мухлису муҳиблар у кишига пешвоз чиқадилар. Абдураҳмон Жомийнинг оталари ҳам ўғиллари билан бирга Хожа Порсонинг истиқболларига чиқадилар. Абдураҳмон Жомий бу учрашувни шундай эслайдилар: “Менинг ёшим бешга яқинлашаётган эди. Отамнинг ишоратлари билан мени Хожа Порсога рўбарў қилдилар. Алар илтифот қилиб, бир бош кирмоний набот(навог)

илигим(қўлим)га бердилар. Бу кун ул тарихдан олтмиш йилдирки, ҳануз талъатлари (юз, чеҳра)нинг сафоси менинг кўзимдадур ва муборак дийдорларининг лаззати менинг кўнглимдадур ва ҳамонки ихлос ва эътиқод ва иродат ва муҳаббат робитаси бу фақиргаки Хожалар(қ.а.) хонадонига воқеъдур, ул назарнинг барокотидан эркин ва умидим улдирки, ушбу робита юмни (баракати, бахтиёрлиги) аларнинг муҳиблари ва мухлислари зумрасида машҳур бўлғаймен”.

Хожа Порсо 72 йил умр кўрганлар. Ул зоти шариф Маккада Каъбани тавоф қилгандан сўнг Мадинаи Мунавварага борадилар ва ўша ерда 1420 йилда вафот этадилар. Қабрлари Мадинаи Мунавварадаги Жаннатул боқеъ қабристонидадир.

Ҳазрат Хожа Алоуддин Ғиждувоний Баҳоуддин Нақшбандга мурид бўлиб, ул зоти шарифнинг назарларига тушадилар. Ҳазрат Баҳоуддин вафотларидан сўнг Ҳазрат Хожа Муҳаммад Порсога муриду муҳиб бўладилар.

Хожа Алоуддин Ғиждувонийдан жуда кўп улуг авлиёлар сабоқ олишган. Жумладан, Хожа Аҳрор Валий(1404-1490) Самарқанддан Хожа Алоуддин Ғиждувоний хизматларини қилмоқ, ул зотдан сабоқ олмоқ учун Бухорога келадилар. Бу пайтда Хожа Аҳрор 22 ёшда, Хожа Алоуддин Ғиждувоний эса 90 яшар мўсафид эдилар. Хожа Аҳрор дейдиларки, кўп азизлар суҳбатига бориб, улардан сабоқ олдим. Бундан қалбимга ҳузур зоҳир бўлур, лекин яна янги бир машғулотга буюрганларида қалбимдаги ҳузур йўқолар ва қалбимда тафриқа(паршонлик) пайдо бўларди. Хожа Алоуддин Ғиждувоний суҳбатлари шарофатидан қалбимдаги паршонлик йўқолди ва тариқ(йўл) равшан бўлди.

Ҳазрат Алоуддин Ғиждувоний дейдилар: “Мен ўзимни таниганимдан бери ҳатто чумчуқ тумшуғини сувга ботирган миқдорчалик (яъни бирор дақиқа ҳам) на кеча, на кундуз ғафлатга ботмадим”.

Ҳазрат Алоуддин Ғиждувоний Бухородаги Намозгоҳ масжиди жанубида жойлашган Филмарза (Пиримарза) қишлоғидаги Тал(тепалик)да дафн қилинган.

Нақшбандия тариқатининг улуг пири, “Силсилаи шариф”даги ўн еттинчи ҳалқанинг пири муридиди, авлиё Ҳазрат Алоуддин Атторнинг исмлари Муҳаммад ибн Муҳаммад ал Бухорийдир. Бу зоти шариф Хоразмдан Бухорога илм истаб келганлар ва кўп риёзатлар чекиб Бухоро мадрасасида илм оладилар. Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанддан ботиний таълимни оғаллайдилар. «Мақомоти Шоҳи Нақш-

банд»да келтирилган маълумотга кўра, Ҳазрат Баҳоуддин Алоуддин Атторни сулук бошида доимо ўзларига яқин жойда ўтиришга буюрардилар. Асҳоб бунинг сабабини сўраганда, Ҳазрат дедилар: «Уни бўри еб қўймасин деб шундай этаман. Зеро бўри, яъни нафс доимо пойлаб туради. Шу сабаб ҳар лаҳза Хожа Алоуддин ҳолидан бохабар бўлиб тураман, токи у бўрига ем бўлмасин».

Алоуддин Атторнинг кўплаб шогирдлари бўлган. Яқуби Чархий уларнинг энг етуқларидан биридир. Яқуби Чархий Хожа Аҳрори Валийнинг пири муршиди.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд икки фарзанд кўрганлар. Ўғиллари ёшликда вафот этади. Қизларини эса муридлари Алоуддин Атторга никоҳлаб берадилар. Улардан неваралари Ҳасан Аттор туғилади. Ҳасан Аттор валиюллоҳ бўлиб етишадилар.

Хожа Алоуддин Аттор 1400 йилда, Ҳасан Аттор 1423 йилда вафот этадилар. Бу зоти шарифларнинг қабрлари Денов (Сурхондарё вилояти)дадир.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд икки марта ҳаж сафарига борганлар.

Ҳазрат Баҳоуддин «Ҳаётнома», «Далелул ошиқин», «Аврод» номли китоб ҳамда бир қатор рубоийлар муаллифидирлар:

Қуйидаги рубоийлари машҳурдир:

* * *

На маро мафрашу, на мафрашкаш,
На гуломони турку туркашкаш,
Ҳама шаб чун сағони қаҳдони
Сар ба дум оварем бихусбем хуш.

Таржимаси:

На бизда бўйраву бўйракаш бор,
На гуломи турку ва на хизматкор,
Сомонхона итидек дум остига
Ҳар кеч бош қўйиб ётамиз бедор.

* * *

Ҳечи мо нею ҳечи мо кам не,
Аз пайи ҳеч ҳеч мо ғам не.

Жанда дар пушту пушт гӯристон,
Гар мирем мо ҳеч мотам не.

Таржимаси:

Ҳеч нарсамиз йўғу ҳеч нарса ҳам кам эмас,
Ҳеч нарсанинг йўқлиги бизга вале ғам эмас.
Жандамиз елкамизда, ортимизда гӯристон,
Агар ўлсак ногаҳон бизга ҳеч мотам эмас.

Баҳоуддин Нақшбанд ҳикматлари:

Нақл қилурларки, Ҳазрат Баҳоуддин кучада бир дарвешни кўрдилар. У қуйидаги байтни ўқирди:

*Некувонро дўст дород ҳар ки бошад дар жаҳон,
Гар бадонро дўст дори гўй бурди аз миён.*

Мазмуни: Яхши кишиларни ҳамма ҳам дўст тутади, лекин агар сен ёмон кишиларни ўзингга дўст қилсанг (яъни уларни ўзингга яқинлаштириб, яхши йўлга бошлай олсанг) ютуқ эгаси бўласан. «Мен учун бу байт сабоқ бўлди ва барча дарвешларга мазкур байтни ёдламоқни буюрдим», дейдилар Ҳазрат Баҳоуддин.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд дейдилар: “Аҳли камол, аҳли нисор (тариқат аҳли) йўли қуйидагичадир: бу йўлнинг чақалоғини тариқат бешигига белаидилар ва тарбият (одоб) синаси (кўкраги) дан сут эмдириб, висол сарҳадига етказадилар, шундан сўнг „ман“ (ўз)лигини йўқотиб, ваҳдат саропардасига маҳрам қиладилар. Мана шу усул билан солиқ бевосита Аллоҳдан файз олади ва висолга етувчи абадий ҳаётга мушарраф бўлади. Бу улуғ неъмат шуқронасини адо қилмоқ мушкулдир”.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанднинг “Дилба ёру даст ба кор!” шиорларида катта ҳикмат бор. Яъни қўлинг доимо ҳалол меҳнат билан банд бўлса, қалбингда Аллоҳ зикри бўлса, сен икки дунё саодатига мушарраф бўласан!

Ҳазрат шогирдларига шамдан ибрат олмақликни шундай уқтирадилар: “Шамдай ҳаёт ўтказ: ҳамманинг уйини нурафшон этиб, ўзинг қоронғуда бўл!”

*- Ки то кай гўри мардонро парастӣ,
Ба гирди кори мардон гарди растӣ.*

Яъни улуғ одамларнинг гўрига сифингунча, улар қилган буюк ишларни давом эттиргил.

Ҳазрат Баҳоуддин ўз йўллари моҳиятини тушунтириб дедилар: “Бизнинг тариқимиз урватул вусқо (мустаҳкам тутқич)дир. Яъни Муҳаммад Мустафо с.а.в. суннатлари тобеълик этагини қаттиқ тутмоқдир ва улуғ саҳобалар р.а. изларидан юрмоқдир”.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд дейдилар: “Бизнинг вазифамиз юракларда муҳаббат уруғини қадамоқдир, дарвоқе, айрим юракларда муҳаббат уруғи бор, лекин бегона ўтлар бисёрлигидан ул уруғ кўкармасдан қолган. Айрим юракларда эса ул уруғ йўқдир. Биз ул юраклардаги бегона ўтларни юлиб оламиз, юраклар покиза бўлдики, муҳаббат уруғлари кўкаргайдир. Муҳаббат уруғи бўлмаган юракларга эса ул уруғларни қадаймиз”.

- Бизнинг тариқатимиз суҳбатдур ва хилватда шуҳратдур ва шуҳратда офатдур. Хайрият жамиятдадур ва жамият суҳбатда бу шарт билаки, бир-бирига нафъ (фойда) бўлғай... Агар бу йўл солиқларининг ҳаммалари бири бири билан суҳбат этсалар, анда кўп хайру баракадур. (А.Навоий. мукаммал асарлар тўплами, 17-том, 263-бетлар.)

Ҳазрат Баҳоуддин дедилар: “Бизнинг қўлимизга Ҳақ таоло чақмоқтош бериб қўйгандир, токи солиқлар (яъни тариқатга кирганлар) қалбидаги шамни мана шу чақмоқтош ёрдамида ёндирайлик ва уларнинг қалби нурафшон бўлсин, зулматдан қутулсин!”

Ҳазрат Баҳоуддиннинг биринчи халифалари ва куёвлари Ҳазрат Алоуддин Аттор дейдиларки, Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд жон бераётган пайтда «Ёсин» сурасини ўқир эдик, суранинг ярмига келганимизда, Ҳазрат Баҳоуддиннинг юзларида нур пайдо бўла бошлади, калимаи тавҳидни айтиб жон бердилар.

Ҳазрат Баҳоуддин вафотларидан бир кун олдин муридларининг ҳаммасига Хожа Муҳаммад Порсога тобе бўлишни васият қилдилар. 1389 йил Баҳоуддин Нақшбанд Қасри Орифонда вафот қилдилар. Жуда кўп шоирлар Ҳазрат вафотларига атаб тарих битган, лекин энг машҳури мана будир:

*Рафт шоҳи Нақшбанд Хожаси дунёву дин,
Он ки буди шоҳи роҳи дину давлат миллаташ.
Маскану маъвои ў чун буд Қасри Орифон,
«Қасри ирфон» з-ин сабаб ҳисоби рихлаташ.*

Мазмун: дунё ва диннинг Хожаси Шоҳи Нақшбанд вафот қилди, у дину давлатнинг шоҳи эрди. Унинг маскану маъноси Қасри Орифон эди. Шу сабаб вафот этиш тарихи «Қасри ирфон»дан чиқади.

«Қасри ирфон»дан абжад ҳисобида 791 йил ҳосил бўлади, бу мелодий 1389 йилга тўғри келади.

Ҳазрат Баҳоуддин қабрлари устидаги дахма ва ушбу зиёратгоҳдаги хонақоҳни Абдулазизхон ибн Убайдуллоҳон 1544 йилда қурган. Абулфайзхоннинг онаси эса икки томони айвонли масжид (XVIII аср), Ҳақим Қушбеги Амир Насруллоҳон замонида (XIX аср) масжид бино қилди. Бу мажмуадаги Минора 1720 йил, Саққоҳона XX асрда бунёд қилингандир.

Истиқлол шарофатидан Ҳазрат Баҳоуддин зиёратгоҳларида улкан таъмирлаш ишлари амалга оширилди. Қадимги дарвозалар–Ҳожа Диловар, Бобус Салом асл ҳолига келтирилди. Зиёратгоҳнинг жанубида улкан гумбазли дарвозахона қурилди. Ҳазратнинг қабрлари шарқи ва жағубида улкан ва гўзал айвон тикланди. Бу янги айвон қадимги айвонга ғоят муносибдир. Хонақоҳ ва ҳар иккала масжид бинолари сидқидилдан таъмирланди.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд зиёратгоҳлари билан оналари – Орифабиби зиёратгоҳлари бир мажмуага айлантирилган. Орада боғ, гулзор барпо этилди.

*Улуг пирларимиз зиёратгоҳларини обод этаётганларни
Оллоҳ таоло икки дунёда саодатманд этсин, Омин!*

МУНДАРИЖА

<i>Кириш сўз</i>	3
БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИМ	5
ҲАЗРАТ АБДУЛХОЛИҚ ҒИЖДУВОНИЙ	8
ХОЖА МУҲАММАД ОРИФ АР РЕВГАРИЙ	14
ХОЖА МАҲМУД АНЖИР ФАҒНАВИЙ	17
ХОЖА АЛИ РОМИТАНИЙ	19
ХОЖА МУҲАММАД БОБОЙИ САМОСИЙ	26
САЙЙИД АМИР КУЛОЛ	29
ҲАЗРАТ БАҲОУДДИН НАҚШБАНД	34

Садриддин Салим Бухорий

БАҲОУДДИН НАҚШБАНД ЁКИ ЕТТИ ПИР

Муҳаррир:
Илҳом Халилов

Бадий ва техник муҳаррир:
Хуршидбек Иброҳимов

Нашриёт лицензияси: АІ №170. 23 декабр 2009 й.
Теришга берилди: 17.04.2017 йил.
Босишга рухсат этилди: 17.05.2017 йил.
Офсет қоғози. Қоғоз бичими: 60x84 $\frac{1}{16}$
Schoolbook гарнитураси. Офсет босма.
Ҳисоб-нашриёт т.: 2,09. Шартли б.т: 2,79.
Адади: 2 000 нусха.
Буюртма: № 8
Баҳося шартнома асосида.

«Наврӯз» нашриётида нашрга тайёрланди.
100000, Тошкент шаҳри, А.Темур кўчаси, 19-уй.

“Elizabet print” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри. Мустақиллик шоҳ кўчаси. 38-уй.
e-mail: elprint_info@mail.ru.

Садриддин
Салим Бухорий

**БАҲОУДДИН
НАҚШБАНД
ЁҚИ ЕТТИ ПИР**

Садриддин Салим Бухорийнинг «Баҳоуддин Нақшбанд ёки етти пир» китоби 1993 йилда илк бор нашр қилинди. Муаллиф ушбу китобини 2009 йилда янги маълумотлар билан тўлдириб, чоп эттирди. Қўлингиздаги мазкур китоб эса Садриддин Салим Бухорийнинг хожагон-нақшбандия тариқатига оид бошқа асарларидан олинган янги маълумотлардан фойдаланиб тўлдирилди ва қайта нашрга тайёрланди.

ISBN 978-9943-381-75-9

9 789943 381759

